

„a semmi se vége a végtelennek”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 23. (301.) SZÁM — DECEMBER 10.

ára 2000 lej

Mohi Sándor: Tél

Mesi-mesék

Nem ismerem a kötetet, inkább csak az egyes meséket. Én adtam le a lapunkban — Mesivel közös, egykoron közös lapunkban —, s mint egy gyermek, vártam az újabb folytatásokat. Mesi — merthogy Ő az, Egyed Emese — „szállította az anyagot”. Anyásan, egy öreg kislánknak, akinek már elárulta, hogy van néhány kockás kislánca, melyeket időnként teleír — mesékkel. Bevallom, fogalmam nincs, mivel fogott meg ez a sorozat; sejtelmem van csupán. A történelmiségével nem, mert írásai történelmen — időn — kívüliek. Azonkívül „történeten kívüliek”, mert hogy nincsen történet bennük. Vagy nem emlékszem ilyesmire. Nos, azt hiszem, hogy csupán az, ami minden igazi próza alapvető meghatározója: a hangulatuk. A hangulatokról pedig nincs mit mondani, mert azok csak úgy vannak — önmagukért. De hát akkor mi van ezekben az írásokban? Miért tetszenek oly „nyomasztóan”, hogy egy oximoron-féleséget süsse el

itt... kifejtetlenül. Mert még egyvalami hiányzik belőlük, vagy talán nem is... Ez pedig a humor. Egyed Emesében sincs semmi humor. Akkor mi van fölfűzve arra a sokat idézett örkényi madzagra? Azt hiszem — rabszokdom itt! —, a derű, ami korunkban s e kortalan novellákban több a harsány vagy kesernyés humornál. A derű, ami egyensúlyt ad az olvasónak. Furcsa ez minálunk, nem jellemző énünkre s korunkra, a hars hahoták s a nagy depressziók, ordító káromkodások korára. Szóval, ugye, nincs mit beszélni erről a könyvről. Ezt a könyvet olvasni kell, aztán méldozva félretenni, mert „leüti” azt a bizonyos alaphangulatot. Alaphangulatunkat. Bárhol abba lehet hagyni, mindenütt folytatni tudjuk — magunkban, magányunkban. A mienk.

A szerk. megj.: — Tégy magad elé még néhány kis kockás füzetet! Szeretettel,

MÓZES ATTILA

Elhangzott 1999. okt. 14-én a kolozsvári Heltai Könyvesházban.

KIRÁLY LÁSZLÓ

Halottak napja

Novembert szeretnék hallgatni Veletek,
születésnapokat ezredvégén,
tiszteletes urakkal, asszonyokkal,
szép szavakkal Úrasztalánál — s nem fogok.
Csöndre int a világ: örmények, csecsenek, ingusok,
székelyek, románok, kirgizek, tatárok.
Félrebiccenő tánc lépések a ködben,
disznótök-fejű politikusok szó-keveréke,
amikor legszebb szerelmünk elhagy.
Gyönyörű, vágató, borongós mezőkön.
Áldott magyar nyelv, te csúnya:
vagy vagy, vagy nem vagy.
Kétségbeesve keressük,
Weöresmartyként magunkévá vesszük,
Aranyként miénkké szeretjük,
ami gyönyörűt, szomorút, keserűt — ami rút.
Ezalatt férfi-szégyenünkben százezer asszony
hal végig tízezer világháborút.
Karácsony sejlik a seholsemben,
Mária neve zsong, Jézus, Advent, Barrabás(!),
Húsvét...
Pocsolyákban tocsogjuk végig az életet.
De az ujjak a fegyver agyán, a székesegyházban,
s esküre emelt ököllel mormogom, szemem-lesütve:
Holtaim eltemettem, imáim elmorzsoltam —
mivel tartozom még Neked?!
Vasderes lovaim, gyönyörűségek, gépfegyverrel
viszik el, mióta élek — hadd vigyék...
a semmibe mennek.
Nincs bizonyosság, nekik se,
a semmi se vége a végtelennek.
Ordító vallatók,
trikolór besúgók hangja a létünk táján.
Lehetsz poéta senki Ady-lakomáján.
Medvék kobozzák tanyáink, ritka a szőrük, a bőrük.
Álmunkban nyöszörögve nyafognak,
hogy öljük, hogy öljük.

- Lászlóffy Aladár és Hajós József
Kazinczy Ferencről
- Lázár René Sándor: P. grófné...
- Kelemen Zoltán Krúdy Gyuláról
- Jancsó Miklós: Az interpretátor
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

23

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Kazinczy Ferenc, a nemzet mindenese

Annak a nemzedéknek, melyhez (a születésével kapcsolatban minden értelemben) Kazinczy Ferenc is tartozott, rengeteg elvégeznivalót halmozott fel a történelem. Az elvégeznivalók egy része nem csak új, aktuális feladat volt, hanem az előző, bizonyos értelemben jogosan szerencsétlen századoknak nevezhető korszakoknak a felgyűlt hátráléka halmozódott. A XVIII. század a törökvilág és a Rákóczi féle mozgalom megoldatlan gondja tekintetében, meg az osztrák birodalom hatalmában leledző Magyarországon is új lehetőségeket tartogatott. A felvilágosodás nem hagyta érintetlenül Európa legeldugottabb, elszigeteltebb sarkait sem. Hát még a Habsburg abszolutizmust, mely az újabb uralkodók személyes kvalitásait és ambícióit tekintve, erre nagyon is fogékony volt. Köztudomású és ellentmondásaival együtt szellemi örökségünk része Mária Terézia "magyarbarátsága", valamint fiának, II. József császárnak (akit a korabeli magyar nemesség nevezett el ironikusan "kalapos királynak", ugyanis sosem engedte magát megkoronázni a Szent Koronával, hogy esküje ne kösse, ne akadályozza merész reformtervei véghezvitelében) alakjával kapcsolatban már nyílt titok, hogy maga is tagja volt annak a széleskörű korabeli haladó világmozgalomnak, amelyet Szabadkőművességnek neveznek, s melyet a Nagy Francia Forradalom előkészítőjének tartanak, nem egészen alaptalanul. Ez az egyik magyarázata többek közt annak is, hogy II. József halála után a reform, a haladás, az addigi társadalmi viszonyok minden értelmű felülvizsgálata, a reformáló császár utódainak szemében veszélyessé, sőt gyűlöletessé válván, lecsaptak minden lehetséges kezdeményére és formájára.

Kazinczy és társai viszonylag fiatalon érték meg ezt a világtörténelmi változást, válságot, mely 1789-cel vette kezdetét szerte Európában, ám a Napóleon császár vezette háborúk végeztével, a Szent Szövetség 1815-ben kezdődő korában már idősek voltak, akik éltek.

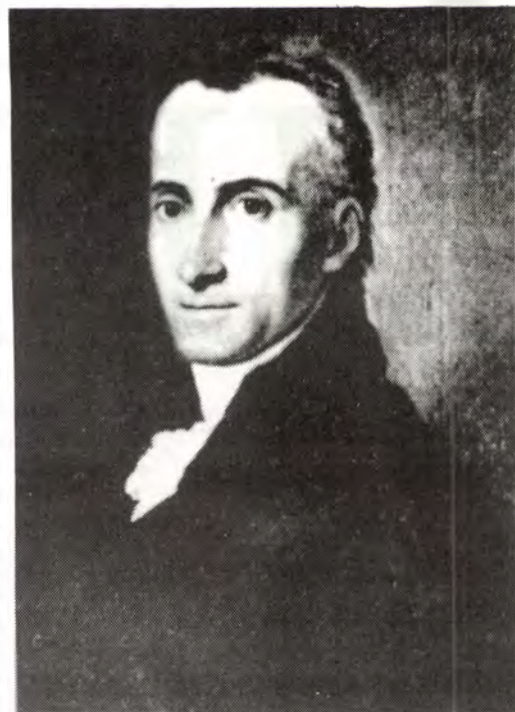
Itt kell visszatérnünk oda, ahol egy nemzedéknek már születése révén feladatokat helyeztet vállára a történelem. Ez a XVIII. századnak nagyjából a közepén világrajott, később annyi jelentős embert adó nemzedék már német, francia, angol irodalmi és társadalmi kérdésekben való jártassága révén szélesebb látókör birtokába jutott, melyet egységes eszmerendszerré a már említett, az európai kultúra történetében Felvilágosodásnak nevezett áramlat fogott össze. Akik hatása alá kerültek, mind a politika, mind a művészet vonatkozásában, később lelkes és tevékeny részvevőivé váltak, avagy ellenzői lettek, a magát megtámadottnak érző régi

rend és rendszer hívei maradtak.

A magyar kultúrában, irodalomban jól csengő nevek közül említhetjük a későbbi híres könyvtár alapítójának, Széchényi Ferencnek a nevét. A hosszú életű Kazinczynak már ennek fia, István, "a legnagyobb magyar" is kortársa lett. Nemzedéktársai közt olyan nevek vannak, mint a szépreményű és máig tisztázatlan körülmények közt eltűnt Kármán József, a "nemzet csinosodásának" ifjú apostola, Batsányi János, a szerkesztőtárs és később rabtárs, a nagy visszhangot kiváltó versek, *A franciaországi változásokra* meg *A látó szerzője*. A testőrírók egy jó hányada, Bessenyei, Barcsay, a politikai mozgalmukba őt is belevonó politikus alkotók, mint Martinovics, Hajnóczy és társaik, no és a Kazinczy nevéhez fűződő leghíresebb magyar mozgalom, kultúrtett, a nyelvújítás hősei, bajnokai és az ellenkezők, köztük Révai Miklós, Kölcsey, Szemere Pál, de a korban körülötte ott van már egy Berzsenyi, egy Csokonai, Fazekas Mihály, a Lúdas Matyi szerzője, egy Vörösmarty. És mindenki, akivel Kazinczy levelezett, hogyha csak árnyalatnyi ügyben is előbbre vinni a magyar literatúra, a háttérbe szorítottságból kiemelni szándékozott anyanyelv ügyét.

Kazinczy volt a legtisztább és legjelentősebb megfogalmazója annak, hogy a magyar nyelv, a történelem előző századaiban elszennvedett veszteségek és akadályoztatás ellenére, képes és alkalmas mindennek a megfogalmazására és kifejezésére, amire más, fejlettebb nációk, társadalmak nyelve és kultúrája képes. Hogy ezen szent és mégis mozgásában, változásában s nem megmerevedett állapotában tisztelt nemzeti eszközünk erre valóban alkalmas legyen, azért Kazinczy és a köré csoportosuló, vele egyetértő kör meg is tett mindent. Közben válságok, elhidegülések, viták és elpártolások is történtek, az ellenzés a gúny, az ironia minden eszközét is beveteite ellenük. Ám a pálya vége szinte jelképesen egybeesett a cél elérésével: a nyelvújítás csodafürdőjéből diadalmasan kikerült magyar irodalmi és köznyelv megszületésével, mely a Reformkornak, majd a 48/49-es forradalomnak és szabadságharcnak fontos és hűségese, hajlékony és hatékony fegyvere lett.

Kazinczy Ferenc hét évtizedes életidejének főbb állomásai a következők: 1759. október 27-én született Érsemlyénben (szülőhelye Trianon óta Romániához tartozik), otthon kezdte el a tanulást, majd Késmárkra került, tízéves korától pedig a sárospataki kollégiumba. Tizennyolc éves korában tette az első pest-budai és bécsi utazást, majd jogot tanul, 1780-ban lelki válságba kerül, melyből a literatúra révén gyógyul ki. 1784-ben csatlakozott a Szabadkőművességhez;

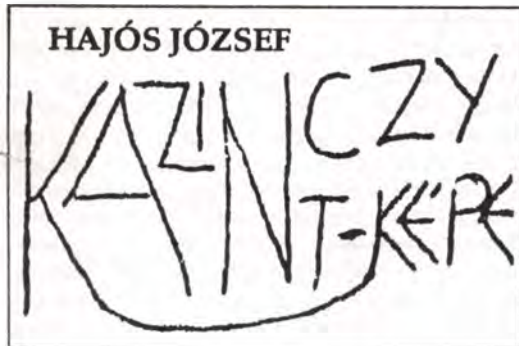
akkor már két megyében is táblabíró, végül Kassán talál otthonra, tanfelügyelő lesz. 1788-ban Baróti Szabó Dáviddal és Batsányival elindítja a *Magyar Museum* című folyóiratot, de egy esztendő múltán már *Orpheus* címmel egyedül ad ki lapot. Közben szövődik barátsága a magyar jakobinusokkal, emiatt 1794. december 14-én letartóztatták és 1795. május 16-án, négy nappal a főbbek lefejezése előtt, őt is halálra ítélték, de kegyelmet és bizonytalan ideig tartó várfogságot kapott. 1801. június végi szabadulásaig raboskodhatott Spielbergben, Kufsteinban, Munkácsban. 1804-ben feleségül vette gróf Török Zsófiát és nemsokára a felvidéki Széphalomra költözött (melynek kevésbé költői neve Bányácska volt), melyet ő tett fogalom-má, és kiterjedt levelezése révén, központtá, zarándokhellyé. Közben azért 1806-ban súlyos anyagi gondok miatt a Sárospataki kollégiumnak eladja gazdag könyvtárát. 1816-ban tette híres erdélyi utazását.

Az évek elszálltak, és Kazinczy az újabb generációk szemében közelről már nem azt testesítette meg, amit történelmi távlatból leírtunk. Ott, az Akadémia (a Magyar Tudós Társaság) alapításánál várakozása ellenére nem választották titkárrá, csak halála előtt egy évvel lett a történettudományi osztály tagja. 1831-ben a nagy kolerajárvány áldozata lett. Költő, drámaíró, szerkesztő, műfordító, irodalmunk egyik első fecskéje. Nyelvész, szervező és a legnagyobb levelező. Intézmény-ember ő, a korai magyar kultúrára annyira jellemző polihisztorok egyike, akit sok szenvedés, sok méltatlanság sújtott, de sok elégtétel is ért. Erős jellem, aki akaratát, elképzeléseit, meggyőződését humánus szemléletét át tudta sugározni a vele egyazon oldalon küzdőkbe, közeli és távolabbi munkatársakba. Jogos bíráló és önkényesség, méltánytalanság keveredett öregkori harcmódorába, de mindenképpen jogos és következetes harcot vezetett a provincializmus ellen. Mai fogalmaink szerint egy mindig áhított tiszta, magas szellemiséghez, az Európához való felcsatlakozás előharcosa volt. *A fogságom naplója*, az egyetemes emberigolgota egyik maradandó dokumentuma, csak halála évében látott napvilágot, de azóta nemzedékek nyernek folyamatosan fogalmat az önkény és az elnyomás pokláról belőle.

Széphalom, Kazinczy-kúria

HAJÓS JÓZSEF

"... nemcsak a szép, de a való szentségébe is beavatva"

(Kazinczy, 1808)

0.1. Cikkünk címének alliterációi néhány előzetes szófejtésre készítettek.

0.1.1. A kép főnév ötörök eredetű, és belőle ered a román *chip*, miként a képesből a román *chipe* 'jóképu' — ami persze többféleképp, "in fel i chip" értelmezhető.

0.1.2. A német *Kant* családnév vitatott etimónú, viszont biztos, hogy leghíresebb viselője tévesen hitte magát skótok leszármazottjának.

0.1.3. Protokronisták szerint, vagyis az ősi-ség olyan protagonistái szerint, akik a hazaiak világhírességét vallják, Kant nálunk már a 17. század derekán megjelent, ugyanis Apáczai fő műve kategorikus imperatívusz gyanánt rögzíti, hogy "a KANT (kiemelés tőlünk) esztendőskorában kell meghérlelni". (Vö.: A *here* szónak föltehetőleg rokona a *hím* szó, melynek eredeti jelentése 'hím említsálat, férfi páros ivarmirigy', és idetartozhat a *húsz* számnév is, mégpedig azon az alapon, hogy "az ember kéz- és lábujjainak száma együttesen húsz".)

0.1.4. A *húsz* számnévnek nincs szerves köze a huszárhoz, a *Kazinczy* névről azonban természetesen jut eszünkbe *Kazincbarcika*, erről meg részint a "kecske" jelentésű *cshe kozinec*, részint a *Barc* helynév, melynek sajnos aligha rokona a *Barcaság* medencénév.

1. A magyar filozófiának — valamint például az angolnak és a franciának nem volt Kantja. De volt izgalmas Kant-élménye, élményen persze nemcsak befogadást értve.

A német kultúrának, úgyisintén például a spanyolnak és a bolgárnak, tudtunkkal nem volt Kazinczyja, ám van egy 175 évvel ezelőtt született, világhírű Kantja.

Páratlan az, ahogy Kazinczy Ferencben egyesült a műveltségszervező, a nyelvújító és az emlékiró. "Ráadásul" ő fogékony volt a filozofikumok iránt, nem utolsósorban kanti eszmék iránt.

A kazinczyológia nagy az irodalma, de nem ismerünk éppen Kazinczy Kant-képére, Kant-recepciójára összpontosító tanulmányt. Ezért alább számbavesszük — sok betűhív idézettel és nagyjából az időrend fonálán haladva — Érsemlyén legnagyobb szülöttének főként a levelezésében található utalásait Königsberg legnagyobb fiára. (A zárójelben adott számok vagy e levelezés 1892 és 1960 között kiadott kötetének és az illető oldalának a számát jelzik, vagy a Szilágyi Ferenc gondozta, 1987-es *Kazinczy-könyv* lapszámát.)

2. Kazinczy bizonyára már az 1780-as években hallott egyet-mást Kantról. "Szathmári Paksi Sámuel az — írja *Az én életem*-ben (82) —, ... akinek pataki mulatásom alatt legtöbbet köszönhetek ...; ez engem kihorda szőlejebe, ... s ekkor előmbé adá a filozófiai systemákat, szökölt Kantról, Semlerrel, Döderleinről". Johann Salomo Semler a németországi történeti-kritikai teológia megalapítója (meghalt 1791-ben), Johann Christoph — nem "Ch. A." — Döderlein pedig ugyancsak "neologizált", 1780-as fő műve, az *Institutio theologiae christianae* "auf Zureden einiger Ungarn", vagyis magyarok szorgalmazására készült el.

1801 végén jegyzi le Kazinczy, mit mondott

évekkel előbb Kant bölcseletéről: "... akik eljutnak annyira, hogy megértik, tiszteletben tartják, ellenben akik rágalmaazzák, azokra kivilágosodik, mint Rozgonyira, hogy nem is értik; — de amit mondek, az azt a prezumpciót teteti fel, hogy az nem rossz; populáris írásai ugyanis nemcsak jók, de felségesek is." (217) Két esztendő múlva így nyilatkozik szerzőnk: "... kettőt-hármat populáris írásai közül olvasván, s felette szépeknek s igazaknak találván, aszerént ítélek nem populáris írásai felől, mit Socrates ítélt Heraclitus érthetetlen írásai felől: 'Amit értettem, mind igen szép; s innen azt húzom ki, hogy az is szép lehet, amit nem értettem.'" (Vö. 4: 434, 440.) Arra a vádra, hogy Kant "bántja a vallást", így válaszol: "En olyanra nem akadtam populáris írsaiban. Igaz, hogy a *Streit der vier Facultäten* nevű munkában az Izsák parancsolt megáldoztatását mítosznak nevezi s állítja, de azzal még vallástalanságra senkit nem vezérel. Én magam is azt hiszem, hogy nem árt, hanem szolgál a vallásnak, aki liberális lélekkel bán ennek tanításában." (259) Nem tudjuk, hogy a *Der Streit der Fakultäten* című, három részből álló művön kívül Kazinczy milyen más népszerűbb Kant-opusokat ismert. (A *Der Streit* ... harmadik, a *kedély* hatalmáról szóló része az első magyarul — espedig 1802-ben — megjelent Kant-mű. 1798-as kiadásából Budapesten legalább hét, Kolozsváron öt példány van. Kincses városunkban jelent meg kivonatolva, 1798-ban annak a hufelandi könyvnek a magyar változata, amely "kiváltotta" Kant szóban forgó, Brassaitól is lefordított, "kedélyes", a hipochondereket lelki öngyógyításra buzdító dolgozatát.)

3. Kazinczy levelezésében több tucat utalás van Kantra. Nagy Sámuel, aki állítólag már 1793-ban kanti eszméket hirdetett a debreceni református kollégiumban, 1794 elején ír Kazinczynek Márton István hasonló beállítottságáról. Tíz év múltán Németh László küldi Győről ezeket a sorokat: "Gondold meg a Kant morale Principiumát: *Handle so, wie du wünschst* ... *alle Menschen sollten so handeln*. ... Nem kötelességünk-e magunk helyett az emberi Nemzetben és hazánkban követőket hagynunk ...?" (3: 184)

1804 nyarán Kazinczy hívja fel Hertelendy Gábor ezredes figyelmét arra, amit "egy Aestheticus Író" idéz Kanttól többek közt a polgári jogoknak háborúban is kötelező tiszteletben tartása és a haszonlesés alantassága kapcsán. Két évvel később, amikor Horváth Adám azzal áztatja magát, hogy a kanti éra "rövid voltának egyik (vajha erősebb) ezközlője" lehet, a széphalmi literátor így reagál: "Neked van-e igazad ... — vagy Kantrak? azt én nem tudhatom, mert én Metaphysicus nem vagyok. De megvallom, hogy ámbár tudom, hogy a Philosophia Dictátorság nem kevésbé állhatatlan fény, mint a hazai Procellák [zavargások] között a szerencse fíjainak ragyogások, mindazáltal aki a közönségessé lett vélekedéssel ellenkezésben vagyon, azt a gyanút támasztja maga felől, hogy a dolgot nem érti; melyet Tefelőled annyival inkább feltehetek, mert Kantrak még csak *nyelvet* sem érted, hogy érthetnéd hok *dolgát*, melyet még akik nyelvét értik is, sok esztendei stúdiumok után értenek." (4: 207) Válaszában Horváth Kant "Scepticismussát vagy legalább vastag idealismussát" és "Leibniz után traversált plagiumjait" ostromozza, hozzátéve, hogy hívei "és azok közt sok ő magánál nagyobb Geniék tsak azt nem értették őbenne, amit maga se". Ez már eléggé csúf rágalom. Egészen más szellemben ír Kazinczy Kis Jánosnak 1806 végén: "Socrates, kinek barátjai egy nehéz értelmű munkát vittek, hogy olvasná meg s adná róla ítéletit, ezt felelte nekik: *Amit benne értettem, jó és igen szép, s innen azt húzom ki, hogy az is igen jó és igen szép leendő, amit benne nem értettem*. ... az autotész [szemtanú] Debreczeniek, midőn ezt mondot-

tam nekik Kant felől, meg nem illetődtek általa, s Kantot, a Nem-ismertet továbbá is persequálták", üldözték (4: 440). Kazinczy nagy őszinteséggel vallja be, hogy — szemben Pély Jánosnéval, aki "Kantnak is olvasgatja munkáit — ő maga "azokkal alkalmasint [értsd: jórészt] ismeretlen ..., azokat kivéven, amellyeket az exotericus Olvasóinak írt" (6: 21). A most idézett, Ferenczy Lajosnak címzett levélben céloz Kazinczy egy anekdotára, amely a müncheni Aurórában olvasható és "Kantról való", de amelyet "mondani" nem mer, nyilván sikamlós volta miatt.

Mivel az *anekdota* szó voltaképp kiadatlant jelent, időzzünk itt egy kissé Kazinczy 1916-ig kiadatlan, 1808-as pályaművére, amelynek eredeti címe: *A magyar nyelv polgári nyelvére emelése felől*. (Az auktor készítette német fordítását és csonkán ránk maradt magyar originalisát Heinrich Gusztáv adta ki.) A mű harmadik, utolsó szakasza arról értekezik, bír-e nyelvünk "a kiműveltetésnek azon mértékével", mely által államnyelvvé válhat. E szakasz két, Kantra is utaló részét emeljük ki — a fennmaradt német verzió alapján. Azok — írja Kazinczy —, akik nem értik nyelvünket és nem ismerik irodalmunkat, ilyeneket kérdeznak: "Hogyan oktassanak Kant tanítványai metafizikát olyan nyelven, amelyen a Geist és a Seele csupán léleknek hivatik ...?" (NB: A *Geist*nek megfelelő *szellem* szót éppen Kazinczy képezte — éppen a tübingeni pályaművében, az ötörök eredetű *szeiből* jövő *szeill* alapján, szellemesen, de *avant la lettre* szellemesen, ugyanis a *szellemes* melléknév csak 100 évvel idősebb e sorok fiús, sőt ifjú — Kazinczyval szólván: *ifjonti* — elkövetőjével.) A fenti, akkor jogos kérdésre Kazinczy így replikázik (most németből fordítunk): "És mert Cicero sem a szenvedélyre, sem a féltékenységre nem talált szót saját nyelvén, [és] mert ő ugyanolyan súlyosan küszködött Arisztotelész és Platon eszméinek a saját nyelvére való átültetésében, mint most Degerando Kant és Herder eszméivel ...: vajon ezért a rómaiak nyelve nem volt alkalmas arra, hogy ... az istenek természetéről és a kötelességekről filozofáljon?" — Bizony bizarr, igen különös kuriózum, hogy az 1808-as pályázatra befutó 18. — a pesti Pollagh Ker. Jánostól jövő — műről B. Kopitar bécsi cenzor és udvari könyvtárnok ezt írta: "Kant módján bizonyítja, hogy a magyar nyelv bevezetése se nem *hazafias*, se nem *ésszerű*." — A Marie-Joseph Degérandoét érintő passzus Kazinczy 1808. aug. 19-i, Kis Jánosnak küldött episztolájában is megvan. (6: 45).

Hogy milyen nagy nehézséggel járt kanti nézetek magyartítása, mutatják Lengyel József immár 200 éves, mindmáig elégtelenül tanulmányozott szövegei.

Kazinczy felháborodással említi, hogy Lengyel gőgös kollégái elűzték a debreceni professzorságból, mert diákjait barátként kezelte, nyilvánosan sétálgatott velük, este magához hívta őket, az újabb filozófiáról társalgott velük. Erre fel tákolta Budai Ferenc Kant és Lengyel ellen gyalázatos gúnyiratát, *die execrable pasquill'sche Schrift* (melyet az utókor röviden Rosztának nevez; 7: 272, vö. 8: 192; 15: 493). Budai 1801-ben, névtelenül megjelent förmedvénye részint fordítás németből. Eredetije azonosítatlan. Sajnálatosabb az, hogy elkallódott az a tolmácsolás, amelyről így számol be a botanizálni sem rest Cserey Farkas: "En következő czímű könyvecskét fordított most, és éppen azon dolgozom is: Entwurf der Aesthetik als Leitfa-den bey Akademischen Vorlesungen über Kants Kritik der Aesthetischen Urteilkraft von Ch. Fr. Michaelis" (7: 518). Ez a könyv 1796-ban jelent meg. Szerzőjének más kantianus művei is megvannak Kolozsvárt. Michaelis Lipcsében tanított, és aligha tudott Márton István 1796-os,

>>>>> folytatás a 4. oldalon

>>>>> folytatás a 3. oldalról

Kantból is merítő könyvéről. A Márton és Kantot rútol becsémélő Budai-féle pamfletéről viszont — Kazinczy révén — ismeretes, hogy a Göttingenben tanító Mayernek is megvolt, aki azt Kézy Mózesnek "széltében magyarázta, és jól értette" (8: 192).

Engedtessek meg itt egy háromágú melléruccanás. a) Az imént citált, Sipos Pálnak címzett levél szerint Kézy köszönti Sipost, "és jelenti, hogy Mayer és Thybaut Prof. Urak a trigonometriai táblákról írt munkáját maguk fogják recenseálni vagy recensealtatni". b) "Thybaut" nem a jogtudós A. F. Thibaut, hanem ennek öccse, Bernhard Friedrich Thibaut, akinek matematikai műveiből több példány járt a kezünkben — talán Kézynek kezében is. c) A Kazinczy említett Mayerről Váczy János szerint "semmi adatot" nem szolgáltatnak "a lexikonok". Nos, nem túl konok utánjárás tisztázhatja, hogy Johann Tobias Mayerről van szó, akinek *Anfangsgründe der Naturlehre* című tankönyvéből több példány akad Kolozsvárt. E mű nyomán készült a Sárospatakon tanító Kézy *Elementa physicae*-je (1818), amely Kant hatásáról is "árulkodik" — főként a 8. és a 19. lapon. Kézy könyvének második, 1828-as kiadásából két példányt hagyott ránk Méhes Sámuel kolozsvári professzor. Méhesről hajdan utcát neveztek el Kolozsváron. Ezt ma Septimiu Albininek hívják — azért is, mert a *meh* románul *albin*.

Septentrionálisan (vagyis a latin *hét* ökörről elnevezett, mert hét csillagból álló Göncölszék konstelláció alatt) is érdekes dolgokat ír Dessewffy Józsefnek Kazinczy 1811-ben Kant nyugati fogadtatásáról és az őt érintő "borzos" könyvekről: "Amidőn a híres La Lande Kant philosophiáját által olvasta volna, azt mondá a többi között: 'Nouveau système, beaucoup de mots nouveaux pour quelqu'un qui ignore le grec et les anciens systèmes philosophiques et les modernes; au reste pas une seule nouvelle idée. ... L'idée de la perfectibilité indéfinie de l'esprit humain ne peut pas être applicable aux idées métaphysiques et purement abstraites.' Látod is, Barátom, hogy a Kantianismus, Fichtismus, Schellingianismus, azaz ez a három ágú idealismus, mely egész a transcendentalismus-ba bé tsap, Villers [Charles-François-Dominique Villers-nek, a Philosophie de Kant című, 1801-beli mű szerzőjének] minden törekedése mellett is se tesz legkisebb szerentsét is se Frantzia-, se Anglia országban; hogy mennének hát a Jövendőre az arról írt borzos könyvek—" (8: 368).

Ha nem is túl borzasztóan, de eléggé borzasan tartja Kazinczy Ercei Dániel 1813-ban kiadott *Philosophiáját*. (Saját példányom 1835-ben történetesen a Könyves Jánosé volt.) Ercei "Kant ellen nyilatkozik", és kompilációnak, "tupa ragadománynak" bélyegzi F. W. D. Schnell 1801-es tankönyvét (11: 81). Nyilván Erceire is gondolva írja Kazinczy: "az a baj, hogy Kant örökké érthetetlen lesz azoknál, akik őtet nem tanulják ...; az a baj, hogy könnyű Empiricusnak lenni, Idealistának nehéz" (11: 173). Idézzünk ennek kapcsán Kölcheynek Kazinczyhoz intézett, 1814. január 23-i leveléből is: "Prof. Ercei ... engem arra kért, hogy írjak tanítványi számára Aestheticát, mégpedig ne a Kant principiumai, hanem a tapasztalás principiumai szerint, melyeket ő követ. Azon ellenvetésemre, hogy azon principiumok már megavultak, s ha újakhoz nem szabjuk magunkat, Goethének, Schillernek s Schlegelnek tanítványaiktól kinevetetünk, azt felelő, hogy azzal gondolni nem kell" (11: 196). Válaszában Kazinczy Rozgonyi József 1792-es, Kant ellen szóló latin könyvére is célzó: "Rozgonyi ismeretes a maga Anti-Kantianismusáról, melyről 20 esztendő előtt megvala mutatva, hogy Kantnak értésére nincs benne tehetség. Külömben ez a 60 esztendő ember egész életében nem tudott még soha senkit talál-

ni, akit becsülhessen." (11: 279). Itt megjegyezzük, hogy mind Rozgonyinak, mind Ercei Dánielnek az antitranszcendentalizmusáról (br, de hosszú szó!) hagyományosan kialakult kép árnyalásra szorul. Még hozzá függetlenül attól, hogy a Rozgonyi helynév valószínűleg barázdára utal, a barázdabillegetőt pedig azért hívják így, mert szántáskor barázdán keres táplálékot, le és fel mozgatva farkát. Rozgonyi a *Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani* című, két német bölcselethez dedikált, a pesti Trattnerből kiadott művében, ennek 151. lapján, egy igen hosszú — és a pikáns *suppedavit* igét is használó — mondatban Kantot, aki "inter excellentissimos hujus aevi Philosophos esse" tekintendő, szinte vagy úgyiszólván a filozófia Newtonaként dicséri. Itt említjük továbbá azt, hogy Kazinczy ismételtlen egymás mellé állítja Newton és Kantot — néhol Sipos Pált is —, mert egyaránt "nőtelenül", "szűzen" haltak meg. (9: 209, 284; 14: 543 etc.).

Sipos Pál, aki a széphalmi literátor szerint: "Kant philosophiáját Cicerói deákiságban [azaz veretes latin nyelven] adja elő a Magyaroknak", döntő szerepet játszott Kazinczynek a kritizizmushoz való közeledésében, Kazinczy pedig abban, hogy Sipos papírra vetette néhány legfontosabb elmélkedését, köztük "a keresztény vallás alaptételeit filozófiailag tárgyaló" művét. Egyik levelében Kazinczy azt tanácsolja Siposnak, hogy ezt a művét — "Univ. Prof. Fejér Györgynek adja censura alá, aki nem ismételten Kanttal, amint kedves Anthropologiája mutatja" (12: 34; "a szép tudományok- és filozófiának doktora által" 1807-ben publikált embertan XX., számozatlan lapja utal Kantra). Idézzük Kazinczynek 1814 vége felé Helmechez intézett levelét (azért is, mert a Helme helynév kis halomra céloz, Kazinczy meg Széphalmon élt): "Sipos nagy tanítványa Kantnak; s minthogy itt az a tudomány nem ismeretes, és minthogy az a gyanu van ellene, hogy az a keresztény Vallást tövestül ki akarja forgatni, az én barátom egygyezse hozzá a kettőt. Csak hogy némelly tudatlan majd azt fogja reá mondani, amit Szemere Pálnak egy rokona mondott nekem a minap ... —, 'az olly Isten, mint az a Spinózáé, hiszen az nem is Isten!' — Melly sokak Istenére lehetne ezt mondani, édes barátom." (12: 256-257)

Tizenkettedik erdélyi levelében írja Kazinczy: "Siposnak három szerelme volt: a metaphysicázás, a mathesis s a classicusok. Kant vala bálvány, s ennek tanításait a Róma nyelvén dolgozta fel, s levelekben küldözgette meg nekem, fejezetenként. Engemet gyönyörködtetett a dolog, s még inkább a nyelv. Kértem, hogy a munkát adja ki, s minthogy ő nem írt olvashatólag, ... magam másoltam le ezt neki. Sipos a munkát átadta a cenzornak. ... A munka a vallás férfiai ítélletök alá mene. Ezek rá azt jegyzék meg, hogy ... megengednék, ha világi emberek volnának. Sipost inkább bánta a kérdés megtagadása, mintha [recte: mint ha] a jég egész esztendei jövedelmét elverte volna."

Egyes európai nyelvészeknek úgy tűnik, mintha a jég szavunk indoeurópai rokonsággal bírna; és hozzátesszük, hogy a 'birtok' jelentésű régi magyar *vagy* rejtőzhet a Nagyváty helységnevben. Így hát odaadón idemácsolunk pár sort Kazinczynek 1818. elején Nagyváthy Jánoshoz írt leveléből: "A Tudományos Gyűjteményben Pápai Prof. Márton István Úrnak Erkölcsi Katechismusa kegyetlenül s igazságtalanul van recenseálva, s talán csak azért, mert Prof. Úr Kánt tanítványa. Már olvastam a Katechismust, s jobbnak hiszem, mint a Heidelbergit. Ha reá érhetek, én recenseálok majd, mert én is Kántot istenlem, — ha ezzen oktan szavával a Recensensnek élnem szabad. Ó ördöglí Kántot, s ez az egész baja." (15: 449) Kis Jánosnak írja Kazinczy röviddel később: "Debreczen nem szenvedheti Márton, mert ez Kant tanítványa. 1800 táján

ellene Budai Ferenc Szováti Prédikátor, testvérbátyja Ésaásnak egy Mondolat forma Pasquillt írt [tegyük ma hozzá: *cum ira*]; s minthogy az ember később felejteni a vett, mint az adott bántást, Debreczen a maga haragjából Márton István ellen magához nem tud térni. A Moralis Keresztyén Catechismus a hamu alatt lappangó tüzet most ismét felgerjesztette. Én a Mor. Catechismust nagyon szeretem. Csak azt sajnálom, hogy Márton szebben nem ír, s nem szebb Magyar-sággal. E részben olyan épen mint Mestere, a Német Philosophus." (15: 493. — A Rumynak küldött levél fogalmazásában: "Schade dass der Mann eine so schlechte und unelegante Feder führt als Kant im Deutschen.")

Döbrentének így összegezi álláspontját Kazinczy 1818 tavaszán: "Márton Urnak az csinált bajt, hogy megszerette Kántot, vagy — amint M. A. [Moldoványi Antal, budai plébános?] mondja — *istenli*. Istenleni nem kell; de miért ördögleni, mert nem tanultuk érteni. Mint Epikúrt, a legtisztább és legsanyarúbb életű Bölcset, vádlák romlott erkölccsel és erkölcs megrontásával akik nem érték mit érte ő a *gyönyör* alatt." Nem bánnánk-e bölcsebben — kérde a Mondolatszerzőtől nyelvújítóként (ha úgy tetszik: neologizáló kriticitaként) támadott Kazinczy (még egyszer hivatkozva Szókratészre) —, "ha azt mondanánk, megolvassván Kantnak populáris írásait, amit Socrates mondta a Heraclitus nehéz értelmű Munkája felől?"

4. Szókratésznek az oly mély epheszoszi bölcsre vonatkozó dicséretét Kazinczy a kantiánus Márton mellett kiálló vitacikkében is előhozza. (Lásd: Prof. Tiszt. Márton István úrnak Ker. morais katechismus nevű munkájára írt recenziók ..., 1818, 101. — Az U 74624 jelzetű példány Sebes Pál torockói rektor volt, aki Senecával hirdette, hogy "ellankad a Virtus, ha ellenkezője vagy Ösztönzője nints"). Az említett vitacikk hangsúlyozza, hogy nagyon jó, ha "a Kánt leczkéji szerint teljesít[et]etik az ERKÖLCSI KELL", das moralische SOLLEN (uo. 99). Használó szellemben buzdítja Kazinczy a Kraynik Imréhez férjhez ment lányát: "Egyedül az szerencsés, aki azt cselekszi, amit *Ész és Kötelesség* parancsolnak, s azt cselekedni nem oly nehéz, mint képzeljük." (22: 359. Az 503. lapon a 22. kötetet gondozó Harsányi István jelzi, hogy itt a kanti "Du kannst, denn du sollst" érvényesül.)

A kanti rigorizmustól való távolodást mutatja a Goethe- és Schiller-féle Xéniai stílusában írt, *Kant és Homér* című Kazinczy-epigramma (melyben "a Maeonida": Maión fia, azaz Homérosz):

"Kell!" mond Kant hidegen, s "tedd, mert kell!" A Maeonida:

"Tedd, mert szép, mert jó, mert igaz", erre tanít.

Angyalokat gyúr majd sárból a celta Prometheus.

Adni nemesb embert a nagy öregnek elég.

A "nemesb embert" eléggé magasztos eszménynek tartó Kazinczy — mint tudjuk — ugyanakkor a szépséget, a "fentebb" (eszmeihordozó) szépséget vallotta a legmagasabb értéknek; "a szépség szerelmeseiként az autonóm szépirodalmiságnak a kiküzdője lett nálunk" (Szauder József). Esztéticizmusa nem gátolta abban, hogy fejet hajtson Kant etikai szigorára, fennköltlen nemes gondolkodása előtt. Ez tény, amely jól összefér 1818-ból való, sietősöktől könnyen félreérthető megjegyzésével, miszerint: "Kánt ki kezd jöni a módiból, s egygyik Systema eltolja a másikat. S ez mindig így volt s mindig így lesz, mert az emberek újságon kapó s ósághoz ragaszkodó, egyenes és makacs, nemes és nemtelen, szelid és virrongó teremtsék." A kantianizmus időnként kijön a "módi-ból", de egy *alapvető modalitású* világ- és embernézet, amelyben szabadságvágy, az értékalkotás csodálata lüktet. Ezért ragadta meg Kazinczyékát is.

SZENTGYÖRGYI GEORGINA

Csipike, a rokonunk

Csipike ma is a kedvencünk. Nem csupán azért, mert a gorombaságában is szeretetreméltó, ujjnyi kis törpe alakja az ártatlanná és boldoggá szépült gyerekkort elevenítheti fel, hanem mert felnőtt(ebb)-ként újraolvassva az erdei mesevilág történeteit, Csipikében önmagunkra, az ő világában a sajátunkra ismerhetünk. Csipike birodalma valóságos volt — s most talán azért is tudjuk értékelni, mert valamikor hittünk benne, mert gyermekként fel sem merült bennünk a kérdés, hogy mindez talán nem létezik, hogy csupán fikció az egész.

Ha — bár csupán játékból és csak néhány lap elolvasásához szükséges rövid időre — most újból valóságosnak képzeljük ezt a világot, akár össze is hasonlíthatjuk azt a sajátunkkal. Próbáljuk hát elfelejteni, hogy mindez mese — és egy olyan mese, amely alapvetően a mi életünk eseményeiből-eseménytelenségéből, a körülöttünk levő világ jelenségeiből született —, s képzeljük azt, hogy Csipike világa létezik, akárcsak a mienk, csupán egy kicsit más; s éppúgy, ahogy a földön számtalan kultúra él egymás mellett, amelyeket — bár összehasonlíthatunk — nem értékelhetünk vagy rangsorolhatunk, mert nem jobbak vagy rosszabbak a többinél, csupán valamivel másabbak.

A Csipikéről és erdei világáról szóló történetek nem a hősök ünnepeit s nem csak a különösen kiemelkedő vagy valamilyen jó cél érdekében végrehajtott nagy és szent cselekedeteket beszélik el, hanem a szereplők hétköznapijait is rögzítik. Maguk a hősök sem dobozolhatók csak a rossz és csak a jó skatulyáiba — vannak erényeik és hibáik, s akárcsak mi, néha beismerik, ha vétettek; és nekik sem sikerül minden, amit elterveztek.

A hozzánk nagyon is hasonló alakok napjai éppolyan apró és apróságokban jelentéktelen rutin-cselekvésekből állnak össze, mint a mi szürkének és egyhangúnak ítélt hétköznapijaink. Csak a mi líraiságot szomjazó alkatunk érzi megkapónak Csipike napi virágillat-ellenőrző, a madarat nótára ébresztő feladatait, manómércével mérve mindezt éppolyan unalmas lehet, mint a cipőpucolás vagy a mindennapi portörles.

Csipike az erdei minden — ő ébreszti a kis közösség lakóit, begyűjti az időjárásra vonatkozó információkat, irányítja a pisztráng- és szúnyogforgalmat — és saját fontosságának tudatában eszébe sem jut önmaga szerepének a szükségességét megkérdőjelezni — Csipike számos elfoglaltság mellett önmagával is sokat foglalkozik. Mert Csipikének nemcsak dolgoznia kell (és szeret dolgozni), de karcúságára is ügyelnie kell — tehát enni is szeret —, ráadásul az őt va-

lóban igen bosszantó apró termetét is rendszeresen mérnie kell, hiszen éppolyan gyorsan nő ő is, akár a mércéként használt rézkeles. (Ismerős, igaz? Mi is gyakran mérjük magunkat — mi is roppant hiúk vagyunk.)

Nem csoda hát, ha Csipikét csupán a betolakodó, rusnya Kecskébéka gúnyolódása ébreszti rá nemcsak apró termetére, de saját szerepének és cselekedeteinek, feladatainak a jelentéktelenségére. És Csipike megharagszik a világra, mert az tőle függetlenül is létezni és működni merészel. S ahogy mi magunk is gyakran, ő is elhatározza, hogy bosszút áll — a világon bosszulja meg saját kicsinységét és jelentéktelenségét. S ez az a pont, ahol világossá válik, mennyire hasonlít Csipike világa a mienkéhez, s paradox módon, mennyire különbözik is tőle. Mert Csipike gonoszságában az erdő réme lesz, s hogy fontosságát bizonyítsa, bosszúhadjáratot indít — no nem önmaga nevében, hiszen kicsinységét még hatalmában is érezve, gonoszságát nem találja elég tekintélyesnek — az ismeretlen Rettenetes Réz Úr nevében. S ahogy a mi világunkban a zsarnok elsődleges eszköze a félelem, úgy Csipike is erre alapoz. A hatalom félelmet kelt, s a mások félelme csak növeli a zsarnok biztonságérzetét, saját hatalmában való hitét — vagy épp ellenkezőleg, a hatalom elvesztésének félelme még nagyobb zsarnokságra buzdítja; s mindez arra készteti, hogy saját biztonságos helyzetének a megőrzése érdekében fenntartsa a félelmet. Ekkor már szinte mindegy is, hogy a félelmet keltő tárgy vagy személy létezik-e vagy sem, a lényeges az, hogy titokzatossága elriassza az alattvalókat az önálló tettektől, az önálló gondolatoktól. A legnagyobb rettegést mindig az ismeretlen, a nem-ismert váltja ki, ez teremti a legnagyobb lehetőséget arra, hogy ki-ki ezt az ismeretlent a számára legveszélyesebb ellenféllel azonosítsa, vagy azzal, amitől a valóságban ő maga a legjobban retteg. Féltünk a megaláztatástól vagy a medvétől, rettegünk a haláltól vagy a sörétes puskától, féltjük gyermekeinket s rajtuk keresztül önmagunkat, éppúgy, ahogy az öreg Vadkan félti Vadmalacot, az Ebadtát.

Tehát a mi világunkban is az erőszakos hatalmi akciókat mindig megelőzi egy félelemkeltő hadjárat — a rettegő ember már könnyen idomítható. Ám Csipike, a mi világunk hatalmasságaival ellentétben, ráébred arra, hogy csupán azokon van hatalma, akiket szeret, ártani is azoknak tud, s a végső terrorakciót nem hajtja végre — Csipike bocsánatot kér és nyer. S most már egészen nyilvánvaló, hogy miben is különbözik Csipikéék birodalma a mienktől — a mi zsarnokaink szá-

mára a pozitív érzelmek, a szeretet semmit sem jelentenek. Csipikéék-nél azonban a szeretetnek van a legnagyobb értéke, a róluk szóló történetekben is valahol mindig ott bújkál ez a motívum — Csipike a szeretet nevében áll el pusztító szándékától, attól a tervétől, hogy az erdőben teljhatalomra tegyen szert; ennek nevében indít békehadjáratot (még ha az nem is sikeres), s ezért bocsátanak meg neki a többiek. Csipikét mindenki szereti.

Csipike tehát, az erdei világ főképviseelője, igencsak fontos személyiség, hiszen tudjuk, mennyi — még ha fölösleges is — feladata van, milyen hatalommal bírhatna — ha akarna. Csak egy dolgot nem mondtunk még el róla, azt, hogy Csipike tulajdonképpen tökéletes nyárspolgár lehetne. Amilyenek mi magunk is gyakran vagyunk, még ha ezt nem is ismerjük be, nem valljuk be magunknak, a kifejezést csak másokra vonatkoztatva használjuk. Csipike sem ismerné el ezt önmagáról, ha tudná ezt a szót — a manóvilágban azonban biztos más kifejezéseket használnak.

Napi cselekedetei pontosságának a biztonságából Csipike enyhe fölényrel és bosszúsággal kezel mindent, ami megrögzött kis szócseit és kedvteléseit megzavarja,

Rusz Livia illusztrációja

ami a dolgok megszokott menetét megbontja. Csipike közhelyeket is tud és mond; ő nem gondolkodik, hanem gondolataiba merül, ő tudja, hogy ilyen az élet, és hogy az élet néha szép; és azt is, hogy a kötelesség több, mint az élet. Neki, mint a Szeretet apostolának a jelszava is egy közhellyé üresedett régi sláger: "Szeressük egymást gyerekek..."

Szóval Csipike nyárspolgár lenne — ha óriási lelke, mely abban az icipici testben szorong — meg nem mentené attól. Mert Csipike nem a maga hasznát nézi, hanem — még a manóvilágban is tudja, hogy van ilyen — a világ javát. És ha már egyszer ráébredt arra, hogy a zsarnoki hatalom milyen veszélyes lehet, óriási lelkéhez hozzánövekedett testében lakozó erejével már nem él vissza, hanem saját méretére igazítja a világot is. S hogy mindezt

talán csak képzelet vagy álmodja (mert persze a törpék is képzelődnek meg álmodnak) — mit sem számít ahhoz képest, hogy óriásságának a tudatában nem árulja el senkinek a megnövekedett világ titkát, hogy többé senki ne árthasson erejével és hatalmával.

Biztos vagyok abban, hogy Csipikéék azóta is boldogan élnek, csak éppen Fodor Sándor felejtett el rendszeresen tudósítani róluk. S ha most figyelmesebben újraolvassuk az ő beszámolóit, azt is észrevehetjük, hogy Csipikét és társait nemcsak azért szeretik, mert valóban aranyos és szeretetreméltók vagy mert igazán hasonlítanak hozzánk, hanem azért is, mert Fodor Sándor is úgy mesélt el az ő történeteiket, mint aki nagyon szereti őket, s erről meg tudott győzni minket is — kicsiket, nagyokat egyaránt.

A Csipike-történetek a mi életünk mintájára születtek — bár ezt már mondtuk —, és sokkal könnyebb elhinnünk olyasmit, ami akár nálunk is megtörténhetett volna — vagy akár meg is történt. A Csipike tehát mese és mégsem az — pontosabban: több, mint mese. Hogy elsősorban gyermekek számára íródott, az kétségtelen, de ez is, mint a legtöbb gyermek-mese, éppúgy szól a felnőttekhez is. Gondoljunk csak a népmesékre, hiszen az égig érő fa vagy a világszép királykisasszony történetei eredetileg nem kicsiknek szánt mesék voltak, felnőttek szórakoztatták egymást velük, s ma is felnőtt s gyermek egyformán élvezzi azokat. De mert a Csipike és a népmesék közötti hasonlóság az elmondottaknál nem több, maradjunk annál, hogy mint szinte minden "komolyabb" mese, a Csipike sem csupán gyermekeknek szól. Mondjuk úgy — bár ez is nyilvánvaló —, a felnőtteken keresztül hat a gyermekekre. És úgy, hogy az erdő valóságos vagy csupán képzelet lakóinak történetei nem álruhás tanmesék, hiányzik belőlük — előnyükre — a fabulák didaktikussága — akár a tanmesék paródiájának is nevezhetnénk. Korábban már felidéztük Csipike közhelygyűjteményét, úgy tűnik, ezeknek is a célja a kifigurázás; s a történet elsődlegesen nem mese, mint inkább a mi hétköznapi beszélgetéseink — ne mondjam úgy, hogy kommunikációnk — állandó fordulatainak, szokás-mondásainak a paródiája lenne.

A Csipike-történetekről — ha szeretném ezt a nagyképi szót, azt mondhatnám, hogy örkérvényűek, de jóval szerényebben inkább azt mondom: ma is érvényesek. S éppen azért, mert annyira kötődnek a mi világunkhoz, a Csipikéhez hasonló kisemberek gondjaihoz, a Csipikéhez hasonló nagy lelkű (nem nagylelkű!) emberek vágyaihoz.

S mert zsarnokságok jönnek, zsarnokságok mennek, és mert mi is csak álmainkban vagyunk óriások — hát Csipikéék továbbra is boldogan élnek, mert meg nem halhatnak. S aki meg nem hiszi, hát járjon utána.

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR

P. grófné levélkéje egy ösmeretlenhez

De-hogy-is zavar, Barátom!
Ma jöhet, ha kedve tartotta.
De az Istenért, vigyázzon!
Ma a Tenger olly gomombán
Viharozgat, zúg a felszél,
Zivatar dúl, dörg a zápor,
A habok meg háborognak:
Nagyidő alatt nyögétsell
Vadul Adriánk, a tzafta,
Tzudarúl, no! Jól ügyellen,
Ha ma végre jönne még-is,
Figyelemmel tsólnakázzon,
De ne kapkodón evezzen!
Maga, kérem, olly törekenny,
Szíve tájján szentimentáll,
Tsupa nervus, olly enervált,
Bele-roppan ebbe, látom,
Maga nem meréssz kalandorr,
Igazán nem Don Giovanni,
Kaszánova s más illesmi,
Ki a szoknyákért bolondúl!
Maga fenn-költ ritka Szellem,
Fene nagy tűzekkel ég el,
Hisz a Lelke egyre lángoll,
De levélkém majd le-hűti,

Ha ma gyön, nagyon vigyázzon:
Be-borúlhat randa árba!
Nehogy újra vízbe essen:
Ki nem állom aztat, oh jajj,
Bele-halnék, mint a múltkor,
Szíve is tám meg-hasadna,
Ha megint tsupán potomra,
Ha hiába haldokólna
Suta feltserék kezén, bõlts
Medicus-karokba hulltan,
Henye pamlokba ki-nyúltva,
Kalapos lyányként köhögve,
Nyöszörögve, mint egy állat,
Reczitálgató tetemként!
Nekem aztán áriázhat,
Ha sosem vigyáz magára,

S meg-ijeszt is rá-adássúl!
Ha ma még-is erre járna,
Jut eszembe, rá sem érek:
Hal-ebére várom egygy-két
Dög-unalmass gyóntatómat,
Kik a lelkeimért imáznak!
Fura szerzetek: gyötörnek!
S minek egyre másra gyónni?
Nekem anynyi vötkem úgy sints!
No de meg ne sértsem őket,
Meakulpázom, ha kérik,
S el-alélnak szinte attúl,
Ha avézoán máriázok...
S ha, miként egy máriásba
Melegedvén, föl-hevültem:
Bele-jöve szép fületském,
Pitzi tzimpám sem pirúllgat!
Szemem olly bús: szende pillám,
Mosolyom belé se rebben!
Noha fillentek, Barátom.

Hanem estve sints időm, mert
A török követ keres föl:
Czeremóniják ismét...
Tsupa méz-máz, rém tzikornyás,
Mikor órákig hajlollgat:
Küszöbön kör-mondatokkal
Körül-ír, bókoll, ki-fáraszt!
Vele jó a dán, az anglus
Meg a portugál s a hispán
Követ is, ki nem kevésbé
Tzitzomásán szóll, ha kérdem:
Ki se győzi már ki-várni!
Dominóztatunk, de közben
Az üdö-járás szeszélyit
Panaszollyák, mint parasztok,
Bonapártéról papolnak
S Piemontról... Ah! A piszkok!
Bele-pusztulok bizonynyal:
Etiquettjök hoszszaalmas!
(Beh' unom sok hódolómat!)
Ha ma végre jöne, jajj úgy

Meg-örülnék! Ám de holnap
A hadak dúlt Mantovából
Vizitel nálam barátném,
Az után meg vele egygyütt
Hivatalból vár magához
Didikoff hertzeg s a párja,
Ki Velentzében nyarallgat:
Fetsegünk a frantziákrúl
Valamint még Prussiákrúl,
Szomorún, bús muszka módra
Szamovárúll meg-theázunk
Eleganttúl el-tsevegven...
Fogadás lessz ejsze éjjel:
Zene-estély, bál, szoarré,
Buta tisztetskék, libátskák,
Caviár, tántz, komplementek,
Loogotskák, ótska bókók!
Be' nehéz ezt el-viselni!
Szeredáig meg se láthat...

De tsütörtökön, Barátom...
Nel! Tsütörtökön se jöjjön,
Hisz a bétsi tantikámat
Ide szállitták Triesztbúl
Rokonim, hogy rám ügyellne
Kutya rusnya Czerberusként,
S a Morálom föl-vigyázná,
A miként vén Vesta-papné,
Ki a szűz erénybe fonynyatt!
Lüke két lapát fülével,
Sok ezer guvatt szömvéll
Figyel Ő, mint antik Árgus:
Maga Scylla meg Charybdis!
Tekerődző, tsűf Medúza:
Takony-étkü, sík, vinyákos!
E veszett Chimaera agglant:
Foly a nyála, hogy ha kant lát!
Fene Hydra-szájju házsárt:
Hajadonkák Harpyájja,
Keserítő Fúriájja,
Kit irígység búze füllaszt,
S szerelemre bős tűzet fúl

Ne hogy épp nálam talállya
Ez a boszszuló szipirttyó,
El-aszott, tsipás Erynnis,
Mivel akkor kő kövön nem
Marad itt: talám be-kapja,
Le-harapván... Ah! Barátom!
Ne hogy erre dűgja orrát!

Nesze péntek! Nesze szombat!
Nesze séta, vig vasárnap!
No de hetfűn sem kereshet,
Mer' a Nénikám magatavall
Tzepel el, mint senge prédát,
Falu-hellyre, zárdá-dokban
Porosodni szent szoborként,
Ki-fakúlni, mint a főtmeny!
Szűvem is belé-szakad tán,
Mon Ami, hogy nem jöhet már!
... S öt avagy hét hónapiglan
Utazom bunyik vidékre,
A vadabb Illyriába,
Udinébe — vagy hová? Jajj,
Ugyi nem felejt el engem,
Mon Ami, míg meszse földön
Savanyodván senyvedek? Jajj,
Lehet: egy évig is el-tart!
(Be kegyetlen Sors supákol!)

Adió! Kedves Barátom!

(Kitsiny udvart tartanom sem
Szabad im-már, ott. Esetleg
Kaparó barom-fi-udvart:
Be-etethető kokaskát...
Tenyeremből üdvözül majd:
Kukorékol göggel ő is,
Ha meg-engedem, ha pirkad,
Nosza seprött pitoaromban!
De bevégzem. Isten Önnel!
Ma se jöjjön hát, Barátom!
Ne se holnap! Ne keressen
Soha többé, sem kevésbé!)

Muranóba vagy Chioggiába küldöttem volt Valakinek, de a kutya se tudgya már, hogy
Kinek? Kelt Veneziában, 27. Julii 1796.

Jegyzet: Özvegy Gr. Petky Lászlóné született Kornis-lány vala, még később pediglen (özvegysege leteltével) Lázár Anna Frusina néven ő lön az én jó Eufrosina dédmamám. Ezen anacreoni episztolája eddig ismeretlen volt a szűkebb családi körben. Dehát, lámcsak, a címzettje szintűgy ismeretlen! Édesapám sem sejtí: ki lehetett a nagymamája mafla hódolója? Talán ugyanaz a magyar uraság, akinek pár hónap múltán Dalmáciából is írt egy levelet, per-se immár prózaiban. A címzett abban is ismeretlen. Pótló emlékeztül most ide másolom azt is... "Igen Tsak Meg-betsült Barátom! Tsipásabb, tserfesebb verebetskék tsiripollták tél meg tül, hogy Muranóból Velentzébe, onnét meg Veronába költözött, hogy kedvére ki-epedezhesse magát irányomban. Bene! Hát akkor most mán egészen jól meg-lehet, el-lehet Magánosságában, mert hogy el-tölt, el-röppent, irgalmatlanul el-iramla ama bódogabb nyár-idő is... Tanátsolom viszontag, hogy ha tze-fettül el-keseredne ez után ne soká rohangállyon föl s alá Itáliában, főleg ne hogy Mantovába fusson, mert esetleg meg-kotzkáztathattya azt, hogy még ez őszön avvagy tél-víz idején ne talám tám al-felen puf-finttyák, mondhatnám, pont seggbe durrinttyák az ditsőséggess frantzú-zok, hisz a mint hallám: ama Corsicai Szörny, a folyton szerentse-fi Buona-

parte Napoleone nagyon szereti arra felé parádéztatni az ő hartzos és hatalmas Arméját, amely szokássá a győztes lombardiai tsatákat követően meg-fontolandó! Oh Mon Très Cher Ami! Mennyen inkább Bétsbe, az egy-előre biztosabb Stratégiai Punktum! Avvagy Sopronban, avvagy Győrött húzódogyon meg, ha tettzik, avvagy vonúllyon viszsa vendégnek Esterházára... Ottan, hal-lám, egy néhány esztendeje még igen szépen musikálltanak vala Háydenék! De hallék továbbá mostanság ollyakat is, hogy annak a gebe, ki-aszott, ám fúrton fúrt toszhatnékoss Malaspina vagy Malasztipina Duchessának könnyűkben feredvén el-panaszollá, mi szerint én Colossal kan-udvar-tartást vezetnék saját szűkebb körömbenn... Mind ez, ha igaz volna is — nem Önhöz illő! Semmi dölga azzal. Meg aztán visszamondtták, képzellje, tsinos fülets-kémbe lehelték valamint sügdosták, hogy Kigyelmed arrúl is föl-dúltan el-sopánkotta magát, hogy Érettem, szerén syreni személlymért a hő-vérű talián földön eddig elé talám mán tizenegy Duellumot is víttak vala az öszve-külömböző Cavalierék... Té-ved, babám! Tizen-kilentzet! És tsak Veneto meg Romagna vidékén! Hanem akkor még Toscanát, Umbriát, Rómát, a Szentséges Pápai Álladalmot, a tellyes Vatikáni Theocratiát meg a Nápolyi Királyságot (le

egésszen Palermóig) még nem is szá-mítottam föl Kigyelmednek! Ügye, hogy millyen nagy lélek vonék? Nem baj. Sőt-mi-több sem Bádent, sem Budát, sem Bétsét, sem Prágát, sem Posont nem vettem bé Calculusaimba! Sem Pestet Pomázostúl, sem Miskóztot Hatvanig, mert akkor már tám hetvenre rúgna az el-borzasztó Numera! Vagy akár hetven-hétre is... Persze, potom szám... Minek is hetvenkedni véle? Noha tsattogtak a szabalyák, suhingattak, pengtek a híres párizi török, toledói meg svékus atzélók, spádék, damaczkok, volt rettentő diir-durr, dér-dúr, dúlás-fúlás, erőssen dürrögtek a régi, a kiszuperált füstös mordállyok, kartsú pis-tolok, dürrögtek bizony Drezdátúl Debretzenig, Liptsétúl Lőtséig, Krakkótúl Kolosvárig, Kis-Martontúl Nagy-Szebenig, Weimartúl Vársárhellyig, Tokajtúl Nagy-Enyedig, a Badacsontól a barassói Tzengkig! Jajj, Hentzidátúl Bontzhidáig ontatott, öntetett, spritzelt, follyatott, tsurdogált, follyt az egy-másra dü-hött, kegyeimre föl-föl-gerjedezett nemes férfjak drága hon-fi-vére! Potsékba menendett miattam egygy-két ki-válló Generatio, Méltóságos Uram, potsékba follyt el bor, pályinka, ser, vér! Féllig-meddig miattam, és nem a Nagy Frantzia Révolution miatt, gyérült meg enynyire Europa, s Magyarhon nem külömbenn! És akkor még a tündéri szép Erdélyor-

szágot a maga temérdek natsttségában belé se foglalltam futólagoss számításimba!... Láttya, Drága Barátom, minő felellőtlenség! Mert tudgya meg, ugyan már rég nem tizen-egygyre, de száz-tizen-egygy-nél, de ezer-száz-tizen-egygy-nél is többre dagadna-degedne föl a ketseimért vitt betses Duellumok, szúrkállgatások és bolond agyba-főbe lödözések fél-elmetess Numerájja! Ha eztet még nem tudta, akkor tudgya meg most! És sürgössen, és azon módullag vegye föl az Utolsó Kenetet a bétsi Dominikánerektől, de, Domine, Kan-Erectiója se légyen immár, és tudgya meg, és rögvést dögöllyön belé... Fel-öllem merő nagy-úri Gallantériából, pusztá szíveségből is örömet meg-tehetné... Ha bár ne fáraszsza túlságosan magát, mivel a miolta nem volt szerentsétlenségünk egygy-máshoz, Kigyed az én két tsodáss szemében: semmi, nulla, hulla, szerte-foszlado erköltsi tetem! Úgy élljen. Úgy élljek. Eufrosina. (Kelt Ragusából Spalatóba hajózáván, Illyriában, 21 Ottobre 1796.)" Eddig a sarcasticus episztola... Külömben mindkét fentebbi levelecskét jó apám fedezé fel egy elfelejtett, pinczébe száműzött öreg ládafiában, és mindjárt, hamarjában postázta is nékem Kolozsvárról... A tegnapi érkeztek meg (egyetlen, közös borítottékban) Maros-Vásárhelyre, 1898. augusztus 1-én.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Kör

A kézmozgást csak ellesni lehet,
a kört, mely Pilinszky kezéből indul,
s visszatér, amíg szaval,
a kört, amely követi őt, akár
a pálca mesterét. A név
nem fontos persze, csak a kéz,
s a kör, mely visszahurkolódik.
Hogy inas legyen a kéz, az ujjak vékonyak,
fehérek, ráncosak akár.

Egy ráncos kéz körei érdekelnek.
Minden kör más, minden körben
egy mandzsettagomb.
(Így legalább van ott valami.)
Fénylik minden kéz az éjszakában.

Tenyér ráncai között a kör
(nyoma sincs körnek),
mit csak ellesni lehet,
kezek, pálca a kézben,
most egyszerre mozdul minden.
Itt csak felállni lehet,
minden egy mandzsettagomb.

Ablak a föld alatti

Semmi más, csupán egy ablak,
mintha járdán mennék utcahosszat,
s középtájt egy ablakkeret, hmm, valami
föld alatti tájjal.

Földrögök és kőzetek, ásványi sók,
s a rozsdabiztos gázcsövek között
egy lámpaernyő. Épp nem fényes,
ám ha éjfél után járnék itt,
fáradt fények keringenének
utcahosszt, a burkolat alatt.

Eszter könyve

1
Utólag azt mondom: az utolsó.
Utólag úgy intézem, mintha érteném,
a tevéés-vevéés mintha én és mintha bölcs.

Azt, hogy mit fed valójában,
s hogy mi mit fedett,
képekben tudom csak, képekből.
(Es minden egész más, mint én,
mint ő, mint utólag.)

2
Fények vannak, zaj, és főként: keresés,
leginkább ez. Járás a körben,
korlától korlátig, néha ráülve, próbálva
fogást, bőrt és tenyeret.
A korláthoz kívülről is, nagy körben,
s közben zaj és sok szép társaság,
közöttük átvágni, vagy messziről,
olyan mint ugyanaz.
Keresés, előbb még ott volt,
most nincs, szegődni nyomába,
ne tudja — véletlen minden.
Azóta tudni már, utólag, ő is az.

3
Keresés, közben téged keresnek,
mint egy gyönyörű,

hfosz, nem jönnek, hfónak, mész,
utólag. Valami félelem,
valami csiklandó, valami csók,
ez övé, bizonygatni is kell.
Ülni egy hajnali tönkön,
halkulni hagyni szót és fázást,
ez olyan, mint reggeli, mint álmos,
vagy mint ébressz, kedves,
várlok patakparton.

4
Mosdási beszámoló, a patakban a lány
mint meztelen, ki lesné bokor mögüll,
vagy kő alól, a vízből? Ahogy merít,
bőrén simít végig, víz vagy én?
Ahogy körbenéz riadtan, ahogy tudja,
teste ő, és teste fegyver.
Megnyugszik, vízcseppe nem gyanakszik,
vízcsepp ül karjára, én.

5
Út kanyarog, mint út, világ szeme ott fenn,
út kanyarul balra, déli napfényt enni,
hogy búcsúzni mégis, újabb délig, télig,
nem lesz abból semmi, út kanyarul balra.
Zöld fűre mint két kő, zöld fűre mint annyi,
ezt tedd el magadnak, ezt ne vedd utóbb ki.
Elmesélni estig, mi lett volna akkor.
Víz, csak víz, utólag. Mi lett volna akkor?

Szelestey László rajza

SZÁNTAI JÁNOS

Akhilleusz sirámai I.

$10 + 1 + 1/10 + 1/100 + 1/1000 + 1/10000...$

Az éj szakad,
sehol-sohád
komor vitorla
száll, dagad.

Sötét mered,
e porkoláb.
Parányibb úr így
nyer teret.

Bezár kaput
föléd, alád,
a semmi-más ki-
jut. Kaputt!

Ahilleusz sirámai II.

Átmegy rajtunk a délután,
mint -t betű üres szobán.
A most kívár, készakárva.
Vagyunk, időkből kitakarva.

Verzió

— majd-sírá —
Átmegy velünk a délután,
mint vissza-tér üres szobán,
a túlsó parti -t-kereszt
álkulcslyukon még átereszt.

Akhilleusz sírfelirata

— a Hajnalcillag-kikötő —

Ahol majd macskakővé válok,
röptükkel áldanak sirályok.

Állok majd sirályban térdig,
folytatható állás: ewig.
Válok majd macskává, kővé,
kockában gömbölyödővé.
Talán majd golyóznak rajtam,
Isten is, akárcsak hajdan.

Egyszer majd partomra lépsz,
más égből ha visszatérsz,

túl-ból kitakarva,
innen-telen partra.

Leszek majd, így én,
pont sarkad I-jén.

Halkan belep
a hendikep.

Kő körén
(jó poén)

bármí
tán ki-

Egy Hrdlička-kép köré

A kép

Akár azt is mondhattam volna,
hogy én vagyok a lovas
a Hrdlička-képen,
aki túl van már az esés pillanatán,
feje körül véres-kő-glória,
ez is (sic!) sikerült,
száll el az utolsó gondolat.

Köré

A helyzet azonban mást kínált.
Nem volt ott semmiféle ló, se kő,
csak a keret, mint akadály
(valamiféle frivol végzet
emelkedett ugyan, szoknyaként);
esésre nem volt kilátás,
maradt hát az átbújhatás,
alatta, helyből-túlra,
kívülről
még kijebb.

Utazunk

Utazunk
Váltott lovak
S a délután

Elkísér
Útszéli árny
Honnan-hovánk

nélkül visszük
soha-magasabbra
biztos kevesünket
vissza tavaszabbra

SÉRÉNY MÚMIA 149

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Szeretők

Ha még egy hajszálnyit ráhagy
az oszlopra az ács (fáról, vasról
mindent tud a test), biztos
sziszegve fordultam volna
vállam felé, így persze csak az első
komolyabb mozdulatnál,
mikor véres csik maradt a lepedőn,
vettem észre a horzsolást.
Ha legalább ennyire venni tudnám
hajszálnyit pluszokkal is
az akadályokat, vagy ha megkerülhetném
a nyílt pálya szűkületeit,
őszinteségi rohamaidat, nem
öntudatlanul akarom majd.
Nem is félelemtől dühösen.

Első nyár

A tenyeremhez képest aránytalanul
vastagra dagott kórisfa bottal együtt is
("fenyőt majd fönt a tanyán"),
mikor már véget értek az esőzések,
ugyanarra a nyárra ébredtünk,
mint jó pár éve mindig: ugyanaz
a szekerűt immár gyalogosan, de pléteknőnk
a fészerben s a kőomlás is, ahol
napozni szoktam ugyanaz maradt...
(Ember- és állatállomány akkor még
nem érdekelt.) Az első harmaton aztán
már nem értem be teknőnkbe
a szánkózó unokák közé, délutánra
(vőzhordóvá értem) a kőomlást sodorta
bennebb a víz, vacsora után pedig
(nagyanyám belealudt a szentolvasóba)
a szalmazsákról is lelógott lábfejem.

PAPP ATTILA-ZSOLT

Pályaudvar blues

Dal egy kicsit Cseh-Bereményi modorban

Ülünk Irénnel a pályaudvaron,
már nagyon sok ideje, nem is tudom,
mondom, egy ilyen ócska pályaudvaron.

Kéne már végre az újságba egy rovat,
hogy tudjuk Irénnel a menetirányt,
mert így elmegy előttünk minden vonat.
Pedig mind üresek belül,
mégis itt hagy az összes vonat.

(Namármost egy kérdés
azért itt felmerül:
külsejük mért oly szép,
ha üresek belül?!)

Hát azt az egyet mondd meg, Irén, nekem,
miért kell, hogy folyton-folyvást így legyen?

Nézd, azt mondja Irén, nem nagy dolog,
tán jobb, hogy elmentek a vonatok.

A vonatokat elrepítik károgó madarak,
mindig itt felejtenek minket, na de hát
nincs harag.

Hogy mi a fene, én csak azt mondtam,
nem lehet rossz a fülkékben ottan!

Szóval, mióta a világ, igen bizony,
így ülünk egy piszkos pályaudvaron,
még világ a világ, igen bizony.

Stáció

A mártír csak megy a kereszttel.
Sápadt arcélén meg-megcsillan a nap.
Robot-poroszlók kísérik útján
és zajtalan suhanó gépmadarak.

A mártír megáll a kereszttel.
Ott vigyorog feje felett a halál.
Ő megtörli izzadt homlokát
és kólát nyakal és hamburgert zabál.

Szonett a megszökött szerelemről

Ha egyszer megszökött a szerelem,
a legvágyottabb gyönyör is kevés,
az áradó élet sem eleven,
semmibe zuhan minden ölelés.

Múltad, jövőd átremeg a mába.
Fásult csömörré merevül a csend.
S fülledt éjszakák során hiába
hírogatod a szelíd végtelent.

Láppá változik az aszfalt végül.
Szerelem, szép átverésed nélkül
vakon kóválygó kalandor vagyok,

nem látom, mi van a dolgok mögött.
Akitől a szerelem megszökött,
csak vicсорognak rá a csillagok.

Apám a ködben

Az éjszakai úton, autót vezetve,
ujjaival apám a kormányon dobol.
A benzinkutak sápadt fény-tavacska
csordulnak ki a lomha ködtömeg alól.

Így maradsz meg számomra mindig,
bár sok minden történik közben.
Az ablakon túl sejtelmesen
suhannak el a fák az őszben.

(Kimerevítve a kép így marad.)
Egyszer megállsz, ajtót nyitsz: "Menj magad.
Innen én már nem vihetlek tovább."

És felszívódsz csendben, mint a füst,
továbbhajtasz a ködben. Ezüst
ágaikkal rádborulnak a fák.

SÁNTHA ATTILA

Búcsúzás Háromszéktől

Hogy mi lesz kettőnkkel, nem tudom.
Valószínűleg semmi, jól megleszünk
külön utakon.
Van egy-két dolog, apróság:
törödni veled, vagy ahogy hozzámbújsz
(no meg a mixed), ami hiányozni fog.
Ki-kimegyek a házból (üres),
a Nemere hidegbebet fúj,
a diófán egy levél hanemegyéb
megbarnul.
Tavasztól őszig: jól tudom,
sosem volt egyébről is szó
(mily mondatokat élünk, kicsim!),
s a szárnyas idő óriás madár, vállaimra hull.

Tubadúrdal Kovács Rózsi szeretõmhöz

Írta: Székely Árti

Gyeride, te kicsiny Rózsím,
virága lelkemnek,
szóljon ma a tubadúrdal,
mégkisebb kertemben.

Virradhat a hajnalhasad,
lelkesen művellek,
nehogy nekem kiszáradjál,
bőséggel öntözlek.

Ha eljön a délnék után,
öllek vagy öllek
ám ha itt a mélysetét éj,*
ráfekszem a bögyre!

Mit nekem te zordon Kárpát,
Rózsím csak te kellesz,
most, hogy szíveem oly telített,
kicsordul kebledre.

Tubarózsa, gyöngé nádszál,
tartanálad kézben,
csókolnálad harmatostól,
s bekennélek mézzel!

Kovács Rózsi, kicsi zergém,
virág légy vagy gerle,
szakítsd le a tubadúrdalt,
adj egy csókot érte!

*mely késs!

KEMÉNY ISTVÁN

Címlap, április

Táncol mint a falusi szerbek
a közelbe lezuhant bombázó szárnyán —
amit emberi radar már ki nem mutatott.
Táncol mint a két klimaxos,
ünneplő ruhás, körömcipős,
falusi szerb nő, amikor már
rég azt hitték, hogy nincs igazság
ezen a földön. És most itt hever.

Az agy hivatal. Már folyik is benne
a fotó furcsává avatása, miközben
más osztályokon még csak
most kezdenek elemezni: hát

mégis ki táncol úgy mint a falusi szerbek
mi táncol úgy mint a falusi szerbek,
valamivel a Legoége előtt?!

Agy, figyelj, és ne finnyáskodj: benned
is akad olcsó szintetizátor, nyomorult
gitár és balkáni szaxofon! Most már mindegy,
legalább most hagyd megdolgozni őket
magadban az életükért!

PÁLL ZITA

(Nem annyira visszakézből)

Elbocsátott nők és kiábrándult reggelek emlékei lakják be azt a versvidéket, melyet Farkas Wellmann Endre fanyar-ironikus kötete (FWE: *a vágy visszakézből*. Erdélyi Híradó — Előretolt Helyőrség, Kolozsvár, 1999) megképez. A *visszakézből* létrejövő, viszonylag koherens lírai szubjektum látszólag rezignáltan sétálgat fikcionált múltjában, mint panoptikumban, miközben — némiképp saját érzésmélekezetének rabjaként ("subject to") — mintha diktafonba suttogná e kimerevített *voltat* (és *volt még-et*). Úgy tűnik, e versbéli alany nem küzd posztmodern gátlásokkal, nem adja fel az elmondhatóságba-közölhetőségbe vetett hitet, s talán ez képezi egyetlen illúzióját. Tudatosan játszik rá interavagy pretextusra, és annak segítségével önmagát alkotja meg újra — amikor nem a nők és az irodalmi apák (szöveg)emlékét írja felül, amint az már annyira divatos manapság —, nem törekedvén szükségszerűen a más-ként-mondásra (így tevődik elegánsan zárójelbe az eredetiség-utánzás romantikus dichotómiája).

A kötet ciklusba szerveződik (a *kékharry-nya* dicsérete, *hannibál szerelme*). Az első rész mottója (*az etműved, kedves, én vagyok*) inverz módon máris Ady-ízűvé teszi a cikluscímét is, azzal együtt, hogy az alkotó-teremtő pozíciójába egy titokzatos "kedves"-t helyez, aki létrehozza az "én"-t (ki ez? a kötet maga? a lírai alany? a valóságos szerző?) (és ki ez a megszólított "kedves"? az olvasó maga? az Anya? a valóságos szerző netán, akit ily prófétikus módon szólít meg saját köte- te?) (?). Ebben a kérdésben a (mint az kiderül, utólagosan íródott) kötetnyitó (ön)ajánlás (7) igazít el némiképp, mely szerényen *gyönge hagyatéka*-ként beszél a versekről, enyhén nagyarcúan — ugyanakkor önironikusan — bölcs (*tanulgattam hogy sok görény s erény / mire képes e fonnyadt földtekén*) *süldő* váteszként tüntetve föl a (volt?) beszélőt, ki irón(iá)jával nyomot hagyott, és aztán túllépett a jelzett létállapoton — mihelyst hagyatékát olvashatjuk. Egyelőre rejtély marad, hogy hová lépett *kül* [avagy szubtilis utalás ez arra, hogy a kötetben konstituálódó költő ezennel megszűnt(eti önmagát?), s így egyfajta korszak-záró művel van dolgunk?], az állapotváltás oka azonban visszakereshető: *s prédául női lelket / szép számban ontott engem elveszendő*. A bizonyos értelemben megannyi Kirkéként (*süldő* vátesz) definiálódó női lelkek akár az olvasók alteregóiként is fölfoghatók, amennyiben az olvasóhoz a "befogadó" női attribútum rendelődik gyakran hozzá...

Nem akármilyen hagyatéka ez, de menedéknek szánt, *hogy maradékaim végképpen megóvja* [avagy a megóvás maga a vég?] — kijelöli tehát az utódok helyét is a kötet terében —, avagy egy (szét)bomlott (azaz a Semmibe integrálódott) elme maradékairól lenne szó (*most bensőm sivatag s jómagam esendő / és nem tudom hogy többre mire telhet?*) vagy csak úgy parlagian magukról a versekről, melyek ezennel bezárattak a kötetbe? (ebben az esetben azonban egyenesen megtiltódik a továbbolvasás, mivel az óhatatlanul értelmezéssel jár, mely folyamat jellegéből adódóan nem funkcionálhat óvóhelyként). Más közelítésben viszont az a bizonyos óvó menedékhely valaki(k) lelke(i), az olvasó eset-

leg (*most add a lelked karcsú váza újra*), mely akár mint (befogadó) tükör tarthatja fogva a verseket, s így az olvasó maga az, aki identitást ad a *maradéknak*, bármit is jelent sen ez [miközben ő maga is (olvasói) identitást nyer a vers arcába mint tükörbe belenézve]. A központosítás hiánya megnehezíti az ajánlás hangsúlyainak beazonosítását, teret adva az egymásnak ellentmondó értelmezéseknek, így az utolsó sor elbizonytalaníthatja azt a korábbi olvasatot, mely önreklámként fogta fel e kötetnyitányt — eszerint nem is maga a kötet ajánlódik az olvasónak [*a többit pedig (most nincsen róla szó) / ajánlom néked nyájas olvasó*], hanem az, ami a kötetbemerevítésen innen és túl van: *legyen az élmény s vágyunk többszörös*. És akkor még mindig nem beszélünk arról, hogy mivel az ajánlás az első ciklus része, interpretálható a ballada műfajának tartozékaként is — amennyiben balladaként olvasható össze az utána következő huszonkét vers —, mely rendhagyó módon exponált helyzetbe került, avagy akár shakespeare-i prologusként, előjátékként, mely hangulatba és helyzetbe hozza a néző-olvasót. *a szerepek bár leosztva az isteni rendezők által [lázgörbe, reggel isten (9)], kikkel szemben bármely harcos attitűd nonszensz*. Panoptikum, végérvényes állapot, mely kizárja a választás lehetőségét, így ami marad: a kényszerű beletörődés, s a vágy. Hogy ez a vágy mennyiben irányul valamely tárgyra és mennyiben kvázi, azt eldönteni nehéz lenne, s talán nem is érdemes ennek szétszalazásával próbálkozni, hisz ezzel máris belül kerülnénk, ahonnan lehetetlenné válna a rálátás. Avagy máris belül kerültünk, ahogy elkezdünk olvasni? A vágy diktatúrája örökös szubjektum-szerepbe kényszerít (az alávetettség értelmében), s ezen felismerés elviselhetetlenségét talán csak az (ön)ironia képes enyhíteni: *még egy másik isten majd fenébe billent*. Közben megátértelmeződik a vátesz fogalma, mintegy töréssel alá helyeződik, látnoki ereje immár a (vers)időben visszafele érvényesül, amennyiben a múltból azt a jövőt írja, mely folyamatos jelenként érzékelődik (*öt éve írom ezt a máit*). Ilyen értelemben is önironikus ez a hagyományokat átértékelő szereptulajdonítás, mely erőteljesen zárójelbe teszi a vátesz próféta-voltát: *nem mennek már a ninivei trükkök / uram én félek kiszúrni az örök (10)*, profanizálja annak alakját. A nyelvi regiszterek keverése ugyanúgy e deszakralizáció eszköze, mint a felmutatott milió: *csikkek, hidegzuhany*. A fiatal erdélyi "transzközép" költészet kontextusában Farkas Wellmann Endre nincs egyedül ezzel a magatartásformával, sőt, versein helyenként jól érzékelhető elsősorban az Orbán János Dénes hatása (ezen állításom indoklását egy terjedelmesebb tanulmány lenne hivatott véghezvinni).

Bérlőjogom hamis (10) — bizonytalanítja el még inkább az eleve *süldő* vátesz-ként kijelölt beszélői pozíciót a bérlő, ezzel egyidőben mintegy birtoklójaként tételezve önmagát egy, tulajdonképpen a nyelvben kijelölődő helynek — így számára nem a nyelvi megelőzöttség problematikus, helyenként spleenes hangvételének oka sokkal inkább egy másfajta, hagyományosabb lekörözöttség-tudatban keresendő: *fejtem lehajtvá mikor érke-*

zem. a múltam / és a lelkem számonkérhető. nem voltam / győztes (10) (és / így hát az Apák által való megelőzöttség sem mellékes). Szerzőnk is, akárcsak Orbán János Dénes — a hagyományok dekonstruálása jegyében használja fel az előszövegeket (Áprily, Dsida, Babits, Kosztolányi, persze József Attila stb. műveit), dekanonizálja, szétolvassa azokat, részint azért, hogy — látszólag paradox módon — saját szövegeit erősítse velük, így nem annyira áll perben a korábban született szövegekkel, hanem inkább felhasználja azokat, szervesen beépíti verseibe, mintegy visszatartván annak újrafogalmazását, ami — lírai szubjektuma számára tetszően — már megíródott. Gátlátalanul sző bele vendégszálakat saját szövegébe, ha úgy érzi, épp azokra van szüksége, nem annyira ellene fordul, mint inkább felhasználja a hagyományt. Ez a visszafogott, nem annyira harcos versbéli alany véleménnyel bír, ironikusan reflektál önmagára is (*ágyamban is kint is / mindenütt egyedül / jól bevált e praxis / lelkem majd idvezül*, 13). Leszámol az illúziókkal (*hajózunk hát tovább tudatban és kéjben / egy és ugyanaz e kettő lényegében*, 12), s nem ártallja időnként csattanásra írni verseit. Az *elégia egy berekedt bokorhoz* (17) kétszer is átveri az olvasót, a cím ígerte parodikus hangnem helyett egyre spleenesebb a szöveg — az alulretorizáltság ellenére —, mígnem a zárójelbe tett utolsó sor [*ha nem megy majd megdumállak még*] hirtelen a visszajára fordít mindent, s rendhagyó "létszögez" költemény helyett egyfajta szerepversként olvasatja újra a szöveget, mely amúgy a kötetcímben jelzett vágyat ragozza tovább.

A formával és nyelvvel való játékon túl néhány egyszerű képlettel leírható eme *hagyatéka*: fanyar (ön)ironia + azok a hajnalok. nélküléd avagy (gyakran) kirugdállak reggel s elmész a fenébe avagy (ritkábban) megdumállak én. Ilyen értelemben meglehetősen redukált versvilág ez, az irón(ia) mozgása egy idő után a testiség körüli végtelenített körforgásként érzékelődik, s így válik unalmassá és sekélyessé az egybeolvasott szöveg, mintegy visszaigazolván az ajánlásban megelőlegezeteket (*most bensőm sivatag...*). Csak *hányik a lélek és a test*, a "szerelem" folyamatosan az ágyra korlátozódik s a reggeli kiábrándulásra / elbocsátásra [*maradhat a csók utáni harctér (19); szép diakonisszám misziód véget ért (20), a nő enyém lett ám övé a bárca (21), felégetem úgyis testedtől giccses ágyam (22), hát ég veled szédült madonnám (27)* stb.]. Tagadhatatlan azonban, hogy a versek jó része nem fércmű, noha nagyjából ugyanazt az életérzést variálják: az erős hiányérzet betöltésére irányuló vágyakozást s ezen állapot állandósulásába való belenyugvást, mely belenyugvás azonban nem feltétlenül passzív és reményvesztett. Az ismételt nekirugaszkodás felfogható akár a letisztult, a költőtársak hatása alól felszabadult egyéni intonáció megtalálására irányuló kísérletezéseként is, ezt a feltevést azonban a további kötetek igazolják vagy érvénytelenítik majd, melyek remélhetőleg tematikájukban is változatosabbak lesznek. Merthogy monomániásan folyton ugyanazt megírni, egy idő után — a meghökkentő, friss (de meddig?) ötletek és a formai kidolgozottságra való törekvés ellenére — valahogy mégiscsak ciki.

SERÉNY MÚMIA

BENEDEK SZABOLCS

A Párkány nembeli Csenge életéről és kínhaláláról

(A történetmondás határainak feszegetése)

Könnyebb perceiben, mikor homlokát nem ráncolták a kolostor gondjai, és a nap-sütötte könyvtárszobában a tudás és a hit legújabb állapotáról beszélgettünk, Ioannes fráter időnként megállt a beszédben, s szeretettel pillantásokkal kísérve azt kezdte el mondani, hogy az ő szemében hamar, már kevéssel azután, hogy gyermekfejjel idekerültem, kitűntem nemcsak a velem egykorú fiúk, hanem a nálam idősebbek közül is; szavai nyomán ilyenkor büszkeség és öröm támadt a szívemben, azonban sose feledkeztem meg arról, hogy a mi Urunk és mennyei Atyánk szerető gondoskodása nélkül tizedekkora utat sem tudtam volna bejárni, valamint mérhetetlen hálával kell gondolnom kolostorbéli tanítóimra is, kik korán elhunyt apám helyett apáim lettek, és lehetővé tették, hogy a sok különleges és szent tudományból, mely országunk frissen felhúzott apátságaiiban mostanság terítékre kerül, valamekkora részt ellesshesek.

Apám, a Párkány nembeli Ákos vitéz király urunk egyik árulóvá lett elődjének seregében szolgált, szolgálataiért Monostorvölgye mellett kis uradalmat kapott; első asszonya, kit egy hadjárat után Bizánc földjéről hozott, istentelen, pogány életet élt, éjszakánként az erdőt járta, ahol mindenféle rejtélyes bűbájosságot művelt, egy ilyen alkalommal a környéken megjelent a Sátán (a falura rettenetes égzengés közepette egy forró kődarabot dobott, mely letiporta a közösség egy jámbor lakójának házáat, s kiirtotta egész családját), és magáévá tette ezt a rettenetes nőt.

Nővérem, a Párkány nembeli Csenge nem kilenc, hanem tíz hónappal ezután az eset után e világra érkezett, születése közben anyjának a testét fölrepesztette, s mivel a folyamatosan ömlő vérsugarat nem tudták elállítani, az ördögi asszony élete véget ért; apánk a gyászidő letelte után új asszonyt vett el, ezúttal egy fölöttébb jellemes és erényes leányt, az én szerető anyámat, aki egyéves kora óta nevelte Csengét, és emellett még négy gyermeket — három fiút és egy másik leányt — szült a hites urának.

Apánk bölcs és előrelátó irányítása alatt az uradalom szépen növekedett, rangunkhoz és megélhetésünkhöz méltó vagyona tettünk szert — ebből a körülöttünk élő szolganepeknek is jutott —; mennyei Atyánk szándékai azonban kifürkészhetetlenek: dolgaink onnantól fogva fordultak rosszra, mikor egy napon testvérbátyám, Opos, apánk első asszonyának halála után mintegy hat évvel a halálát lelte igen különös körülmények között.

A négyesztendő fiúcska az udvaron egy szelíd ebbel játszadozott, melyre azelőtt soha semmi rosszat nem lehetett mondani — annyira jámbor volt, hogy apánk még róka-vadászatra sem tudta használni —, a játék folyamán a kutya hirtelen megvadult, harapásaival súlyos sebeket ejtett az ártatlan gyermekben, és ő azokba azonnal belehalt; a család egyik szolgáló asszonya, ki ott volt a szerencsétlen eseténél, később azt állította, az

állat — melyet egyébként fölindultságában és elkeseredettségében apánk kardjával négy darabba vágott — akkkor vadult meg, amikor Csenge nővérem az udvarban megjelent.

A következő tragikus eset mintegy másfél évvel később következett be: a legkisebb gyermek, húgunk, Hajnal, aki abban az időben még csak kétesztendő volt, játék közben fölmászott egy asztalra, amely akkor valami ördögi sugallatra elmozdult a helyéről, és úgy csapódott a falnak, hogy darabokra tört, a gyermek pedig a forgácsok és deszkadarabok között visszaadta lelkét a Teremtőnek.

Anyánk nem bírta tovább a sors kegyetlen ütlegetéseit, nem sokkal ezután magas láza támadt, ágynak dőlt, majd ötnapos hánykolódás végén, szörnyű görcsök közepette kiszenvedett; apánk nem hozott új asszonyt a házhoz, teljes búskomorságba esett (attól fogva bennünk, gyermekeiben sem lelte örömét, és föl hagyott kedves időtöltésével, a vadászattal is), két esztendő telt

Sárosi Csaba rajza

el úgy, hogy jóformán mindvégig otthon tartózkodott, alig beszélt, és csupán a legszükségesebb intéznivalókat végezte el, majd egy napon — nővéremnek, Csengének tizedik életévében —, lehajolt, hogy föl húzza csizmáját, ekkor szélütés érte, és meghalt.

A törvények értelmében a gazdaságot a legidősebb fiúgyermek, azaz jómagam, az alig hétesztendő Farkas örökölt, a szolgák és az intézők azonban sorra megloptak bennünket már apánk életének utolsó idejében is, halála után az uradalom körüli összevisszaság még inkább erősödött, az udvar népe szanaszét széledt, és bennünket a közeli apátság vett oltalma alá; Bátor nevű testvércsém itt idejekorán ugyancsak elhalálozott (rajta is fogott a rontás, mely nővérem születése óta családunkon van, mindazonáltal a kolostor évkönyve úgy fo-

galmaz, öcsém az épület hideg falai között meghűlt, és betegségéből a tudós fráterek nem tudták kigyógyítani).

A szerzetesek, kik bennünket hallatlan szeretettel és törődéssel fogadtak magukhoz, engem odakerülésünk első heteitől fogva Isten szolgálatára szántak; Ioannes fráter elmondása szerint míg én mind tesben, mind lélekben szépen gyarapodtam, Csenge nővérem természetellenes hajlamaival és viselkedésével már azokban az években is rossz hírt támasztott maga körül — teste korán fejlődésnek indult, emlői megnagyobbodtak, csípője keskenyedett, tompora férfiszem számára igézően domborodott —, s bár a kolostorbéli fráterek jó szívvel, türelemmel, nyájassággal fordultak feléje, nővérem mindenféle csúfságot eszelt ki ellenük, beszéde gonosz volt, torkából olykor valósággal a Sátán ordított a jámbor atyákra (ki tudja, honnét hallotta azokat a trágár szavakat, amelyeket nem átallozt a szent falak között is kiejteni!), s mindenféle jöttment néppel (fuvárokkal, bortól ittas kóbor vadászokkal és falubéli arató legényekkel) adta össze magát, ráadásul egyre több rontást hozott magára a kolostorra is: a szolgáló leányok szétfőzték a fráterek ebédjét, a takarítás egyre több mocskokkal és szennnyel járt, s a virasztó barátok éjszakánként csúf és undort keltő hangokat hallottak a pórnép szállása fölöl, ahol nővérem is lakott.

Mikor Csengét a kolostor kertjében, a rózsák között — melyet a fráterek annyi szeretettel neveltek — egy másik konyhaleány társaságában meztelenül, természetellenes helyzetben találták, apát urunk úgy rendelkezett, hogy el kell hagynia a templom területét.

A jó Ioannes fráter ettől fogva személyesen foglalkozott velem, s úgy találta, olyan erővel vagyok képes megragadni az Úr felém nyújtott kezét, hogy minden bizonnyal alkalmas leszek arra, hogy ezt az apátságot egyszer majd elvezessem; a testvérek a Georgius nevet adták nekem, magam pedig minden erőmmel azon voltam, hogy a belém vetett mérhetetlen szeretetet és bizalmat Isten segédelmével megháláljam és viszonzzam minél előbb.

Több mint tizenöt esztendő telt el így békességben, ezen időszak Monostorvölgye és környéke minden lakosa számára vígságot, jóságot és nyugalmat hozott, a vidék gyarapodott, az emberek bőségben éltek, megfizették az adót, amely király urunknak, az egyháznak és a terület birtokosainak járt, azonfelül maradt még nekik maguknak is jutott.

Ekkor bukkant újra elő nővérem, a Párkány nembeli Csenge.

Ki tudja, merre járt az azóta eltelt hosszú idő alatt, erről soha senkinek nem számolt be — egyesek szerint egyenesen a Pokol legsötétebb bugyraiból tért vissza a mi Atyánk földi országába, ugyanis mikor megjelent, előrehaladott állapotban volt, és nemsokára egy kénkőtől bűzös, ocsmány küllemű fattyúnak adott életet, aki Urunk bölcs gondoskodásának és szerető feltésének köszönhetően még születése órájában visszatért az alvilágba —, megjelenése férfiszem számára ingerlően hatott: keblei feszesek és erőteljesek voltak, bőre sötét, akár csak ördögien villódzó tekintete, arca konok, szigorú, szénfekete haja a derekáig ért, elnyúlt, ócska öltözetet viselt, amelyből bizonyos szem-

szögből nézve testének legcsúnyább része is látszott, ha pedig előrehajolt, nem átalotta széles tomporát bárkinek megmutatni.

Miután uradalmunk egy hajdani szolgája fölismerte, a jámbor lakosok nem akarták maguk közé befogadni, még azt sem engedték meg, hogy kalyibát ácsoljon magának a falu szélén, ezért Csenge újra a kolostorban keresett menedéket, az én szívbéli atyám, lonnaes fráter pedig tőlem is tanácsot kért, mitévő legyen, én a testvéri és a krisztusi szeretettől vezéreltetve arra kértem őt, bocsássa be nővéremet, úgyhogy Csenge előtt újra megnyílt a kolostor kapuja, munkát ezúttal is a konyhában kapott, az azonban hamar kiderült, hogy nem feledett és nem javult semmit sem — bár a mi személyes épségünket veszélyeztető ocsmányságot immáron nem követett el, épp elég nagy bajt jelentett, hogy hamar kitudódott: újra csak férfiak bűnös vágyainak kielégítésére adta magát, olyanképp, hogy a falu asszonyainak hamarosan féltetniük kellett férjeiket és ifjúvá cseperedő fiaikat, nehogy a fertő karjai közé keveredjenek.

Be kellett látnunk, hogy nővéremre nem hat sem a nyájas szó, sem a szigorú penitencia; magam is igyekeztem beszélni vele, a szívéhez próbáltam szólni, hogy megnyerjem jóindulatomnak, ő azonban csak ostoba vihogással és szitkok özönével válaszolt a testvéri jámborságra; el kellett hát a kolostorból újra küldenünk, mi több, apát urunk arra is felszólította, még a környéket is hagyja el, ő azonban, ahogy az nem sokkal ezután kiderült, nem távozott, hanem Monostorvölgye vidékén maradt, és az erdőben ácsolt magának kalyibát, ott fogadta a hozzá érkező férfinépeket.

Azokban a hónapokban Monostorvölgye és vidéke megtanulta, mi a rettegés: hol itt, hol ott tűntek föl útonállóak, akik kifosztották a falu házait meg a békés fuvarosokat, s a rablások során nem egyszer gyilkosság is megesett.

Történt aztán, hogy egy ízben békés kereskedőket raboltak ki az ismeretlen útonálló, és amikor a károsultak reggelre virradóan panaszt tettek az ispánnál, az, mivel már neki is a fülébe jutottak bizonyos dolgok, elhatározta, hogy utána jár azoknak: katonáit utasította, fésüljék át az erdőt, akik így ráakadtak Csenge kalyibájára, ahol is a ház mellett főlhalmozva rendre megtalálták azokat a javakat, melyeket a kereskedők panaszukban föl soroltak.

A bűnösség nyilvánvalóvá vált, nővéremet — ki ekkor állati módon üvöltött, és ocsmány kifejezéseket zúdított a törvény erőire — megkötözték, s miközben átkutatták lakhelyét is, ott mindenféle füveket, magvakat, vedrekben rejtelmes főzeteket leltek, azonfelül találtak ott még jópár egyéb olyan dolgot, amelynek eltűnésére az utóbbi időkben ugyancsak panasz érkezett; kiderült továbbá, hogy ez a megátalkodott asszony nem csupán közönséges útonálló, haramiák vezére, hanem a legfőrtelmesebb boszorkány, aki a környéken valaha létezett: elismerte, hogy azok a javak, melyeket kalyibájában, annak környékén, valamint más helyeken az ítélezési eljárás folyamán megtaláltak, nem becsületes úton kerültek a birtokába, mindemellett azt is hangoztatta, ezeket a tárgyakat nem ő zsákmányolta jogos birtokosaitól, hanem a férfiak, akiket éjjelente a tisztáson, melyet az erdőben lakhelyéül választott, fogadott; így hát, mondogatta,

igazából nem is bűnös, hiszen saját kezűleg nem vett el senkitől semmi olyat, ami nem az övé, csupán elfogadta az adományokat.

Az ítélszék elrendelte a férfiak meghallgatását is, a tárgyalás innentől fogva zárt ajtók mögött folyt, a bírák úgy ítélték meg, Monostorvölgye népe, valamint jó hírneve számára megnyugtatóbb, ha a perben elhangzottak nem kerülnek mindenki tudomására, olyan dolgokról esett ugyanis ott szó, amelyek másokat teljes joggal elborzasztanak; jómagam azonban a tárgyalás egészén mindvégig jelen lehettem, és ami ott kiderült, magamra nézve is sértőnek hatott: kitudódott, hogy nővérem az erdő mélyén, ahol elszállásolta magát, mindenféle pogány szertartásokat tartott, amelyeken olyan férfiak vettek részt, akik egy része a környék lakói közül került ki, mások meg mindenféle vándornépség, kalandorok, pásztorok, fuvarosok és messzi tájakról érkező idegen vérű fajzatok voltak, kik sorra vitték neki a táplálékot, vadat, halat, a szántó gyümölcsseit, némelyik az őlat erősítette meg, amelyben az Istentől immáron végérvényesen elrugaszkodott Csenge lakott, mások ruhákat és egyéb tárgyakat loptak neki.

A megjelent férfiak egyöntetűen azt vallották, Csenge mindenféle bűbájokkal és varázslatokkal csábította el őket otthonukból, s varázsfőzetek, párlatok, szellemidézősek, valamint más gonosz fondorlatok eredményeképp váltak a némbor rabjaivá; nővérem ugyanis — miután nem fogadta be a környék jámbor és istenfélő népe — bűnös hajlamait továbbra sem tudta megállni, az erdőben járókelő, és ott munkájukat végző békés férfiakat kezdte förtelmes fondorlatokkal magához édesgetni, bevetve mindent, amit csak rossz természetű anyjától és pokolbéli terem-tőjétől örökölt.

Mivel a varázsigék hangja és a főzetek illata messzire szállt, a férfiak csak egyre gyűltek és gyűltek a tűz köré, melyet esténként a Párkány nembeli Csenge az erdei tisztáson meggyújtott, s ezeken az éjeleken, miközben az edényekben rossz párlatok főttek, ruháitól magát megfosztva pogány, istenkáromló táncot járt a máglya mellett, majd arra vette rá a férfiakat, hogy vegyék birtokba romlott testét: továbbá hogy gonoszsága még teljesebb és nyilvánvalóbb legyen, áldozatait arra is rábírta, hogy ellássák őt mindenféle földi jóval, étellel és itallal, ruhákat, prémeket, edényeket és ehhez hasonlókat hozzanak neki, s mert eme férfiak nem mind bírtak e javakban, Csenge varázslatok segítségével kényszerítette őket, hogy azokat másoktól erőszakkal elvegyék.

Nővéremnek ezután mindkét karját egymás után lobogó, forró vízbe nyomták, s mivel hólyagok nem keletkeztek, csak némi pír, a bűbájosság nyilvánvalóvá vált, az ítélszék elrendelte a máglyahalált; hogy azonban a tolvajlásnak és a fosztogatásnak is megérdemelt bünhődése essék, határozta az arról is, hogy mielőtt a máglyára vezetik, a bakó mindkét karját többől csapja le.

Bármennyire buzgón is imádkoztam azokban a napokban nővérem rossz útra tévedt lelkéért, elismertem, bűneinek feloldozását, lelkének megtisztulását csakis a tisztító tűz adhatja meg; a bölcs Ioannes fráter is ellátott tanácsaival, miképp érezzek sokszorosan vétkes nővérem irányába, és óva intett attól, hogy érzéseimben elragadtassam magam.

FARKAS WELLMANN ENDRE

vetélés

oratórium helyett, K. Z. barátomnak

királyi többes. most
lemonlak magamról.
két centért soha jobbat.
vált fülű markotányos,
létre süketebb azonban.
ami az alapokra rávilágít:
két embert veszthetünk
ringyókkal kövezett igaz utunkon.
tényállásnak silány.
tényálladékként még működik.
lassan már nem vagytok.
csak ültök itt.

carmen 1

fővárosi kedves legrosszabb de jó is
szemedben a Szajna tükreben a Boul'Miche
amikor végre remegve kimondtad
jól volt hogy nem párizs. csak postarét.
kronstadt.

az első jelenés

csókja is finom mint a víz
arcomon forró tengervíz a csókja
és átsűt át rajta most a hold
mint múltjának szabálytalan foltja
két szeme sötét zselatin
kút, melybe emlékeit fojtja

Az utolsó város

Brassó már nem Kronstadt
és Kocsárd sem Kocsárd
lassan nem értek semmit
Dsida tán megbocsájt

Az ítélet végrehajtásakor nagy tömeg gyűlt össze az ispáni vár udvarán — közöttük voltak azok, kiket nővérem bűbájaival megrontott, és most az anyaszentegyház oltalmában vezekelték le mindazt, amit a Gonosz sugallatára cselekedtek —, mikor Csengét elővezették, a nép féktelen kiáltásba kezdett (a katonáknak kellett az embereket megakadályozni abban, hogy reá vessék magukat, különben minden bizonyos izekre szedték volna), ő gúnyos pillantások kíséretében szüntelenül mosolygott, s mindössze akkor fehéredett el, mikor karjait fölfektették egy farönkre, majd az ítéletvégrehajtó szekercéje két suhintásával lecsapta azokat.

Vére kiserkent, és a megjelentek iszonyatára azonnal feketére vált, ekkor a fráterek diadalmas énekével és hálaadó imájával kísérve a máglyára kötözték, és meggyújtották alatta a rőzsét.

A Párkány nembeli Csenge förtelmes síkolyok és jajszavak közepette múlt ki ebből a világból, mikor kárhozatra télt lelke távozott testéből, olyan égzengés támadt, hogy a tömeg rémült menekülésbe fogott — pásztorok mesélték, egy helyütt a mezőn megnyílt a föld, és lángnyelvek csaptak ki belőle: nyilvánvalóan azért, hogy a bűnös lelket — remélhetőleg örökre — elnyelje a Pokol.

KELEMEN ZOLTÁN

Krúdy Gyula kisprózája a századelőn

Az alábbiakban Krúdy Gyulának arról a novelláskötetéről lesz szó, mely a budapesti Argumentum Kiadónál jelent meg 1993-ban *Kisvárosi bohémek és más figurák* címen. Pontosabban azokról a szövegekről, amelyeket ez a kis gyűjtemény tartalmaz, és amelyeknek számottevő része először ebben a könyvben gyűlt össze az olvasó számára, kortárs sajtóorgániumokból válogatva. (Az "i. m." jelzettel hivatkozott szövegrészeket a továbbiakban ebben a kiadásban találhatók.)

Vizsgálódásunk tárgya ezúttal nem keletkezésük története, még csak nem is helyük a Krúdy-életműben, sem a "mikszáthos" jegyek keresése az 1902 és 1919 közé eső évek termésében, hanem egy távolabbi, merész párhuzam.

Krúdy néhány novellája témakezelésében, fölépítésében, néha lezárásában is emlékeztet olyan amerikai írók hasonló novelláira, short storyjaira, mint Ambrose Bierce, Edgar Allan Poe vagy Jack London. Néha megdöbbentő a hasonlóság történetük gombolyítása között. Katona Béla, Szabó Ede és Kemény Gábor egyetért abban, hogy London, Poe, Mark Twain, Andersen és Jerome K. Jerome művei Krúdy ifjúkori olvasmányai közé tartoztak. (Katona Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése*, Szabó Ede: *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Kemény Gábor: *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*.) Bár ezek a Krúdy-novellák igen rövidiek — valószínűleg azért, mert írójuknak gyorsan kellett elkészítenie és leadnia őket valamely, általában napi, lapnak — bevezetésük mégis gyakran hosszadalmas, akár Edgar Allan Poe elbeszéléseié. A különbség az, hogy bár mindkét esetben elméleti-gondolati ez a bevezető, Poe-ra inkább az elméletiség jellemző (a whist és a sakk előnyeiről és hátrányairól elmélkedik *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című művének bevezetőjében) és a — főleg egzakt — gondolatiság; Krúdy bevezetői pedig inkább meditatív hatásúak, mintha lírai leírásai parttalanul, cselekmény nélkül hömpölygő áldomái meditációs szemléleti objektumok lennének.

Maguk a történetek kísértetiesen hasonlítanak egymásra a szó szoros értelmében, hiszen a novellák többsége valamilyen módon kísértethistória, nemritkán bűnügyi történet. Bierce és Poe kísértetei fenyegetők. El akarják pusztítani az elbeszélések hőseit, hogy magukkal rántassák őket a narrátor által iszonyatosnak festett túlvilágra. E kísértethistóriák olvasása közben kiver minket a jeges veríték, annál is inkább, mivel az írók — főleg Bierce — bravúros elbeszélő és megjelenítő erejének köszönhetően szinte teljesen beleéljük magunkat a szerencsétlen áldozat helyzetébe, sorsába. Ha a bűnügyi regény a nyomozó személyiségét közelíti az olvasóhoz, akkor a kísértethistória az áldozatét, vagy jobb esetben a szemlélőét, a szemtanúét. Krúdynál legalább ekkora

hangsúllyal van jelen a túlvilág. A bakonyi kis ház kéménye fölött régen megholt királyok és nők szellemei kavarognak a félelmetes szélben, bent azonban barátságosan duruzsol a tűz, és a másvilági vendégek mesévé, adomává szelídülnek, a *Téli szél a Bakonyban* (Krúdy: i. m. 258-263.) című novellában, mely jócskán tartalmaz önéletrajzi vonásokat is. Szekondi, a "negyvenéves pesti fiatalember" a nagyanyjához utazik a Bakonyba, úgy, ahogy Krúdy utazott nagyanyjához, Radics Máriahoz Várpalotára, midőn az író már Pesten lakott és a nagymama is hazaköltözött a Dunántúlra. Pontosabban maga a világ más Krúdynál (az inneni és a túli egyaránt), mint sötét, borongós nyugati rokonainál. Krúdy itt is az élet teljességéről és egyszerű, boldog-szomorú voltáról próbál írni. Ugyanakkor ő is birtokában van azoknak a történeteknek, melyek ember és külső-belső természet örök ellentétéről szólnak. A *Nastyenka* (Krúdy: i. m. 58-64.) ödipuszi történetében éppen úgy a civilizáció ellen lázadó ő-örök fenevad mutatkozik meg, mint a *Ravasz és a farkas* (Krúdy: i. m. 35-40.) groteszk balladájában, mely Jack London északi történeteivel tart rokonságot bizonyos igen-igen vékony, de téren és időn áthúzódo hajszálereken keresztül.

A vér szava, a nemiség az, ami Krúdy prózájában énekel, még az olyan visszafogott, békés történetekben is, mint az *Öreg emberek* (Krúdy: i. m. 70-78.), amely jórészt magatehetetlen vén tanárok és egy lusta, rossz tanuló szokványos eseteként indul, hogy aztán felbukkanjon a múlt, s belőle egy régi asszony, a szerelem. Innentől kezdve egy békés és sztoikus kisöreg dűhbe gurul, és olyan határozottságról tesz tanúbizonyságot, amilyenről eddig hosszú életében valószínűleg soha.

A múlt és a vele szorosan összekapcsolódó adoma (mint alaptörténet) Bierenél vagy Poenál és Krúdynál egyaránt fontos. Az elbeszélés cselekményét — amely gyakran az adoma álarcában bújkik meg — nem lehetne értelmezni a múlt félig kimondott, megsejtett részletei nélkül, így értelmeződik például *A megyén* (Krúdy: i. m. 23-29.) című novella vagy Poe *A fekete macska* című műve. Látszólag hirtelen fordul át a történet tragédiába a vidám, pipafüstös adomázgatásból az *Unghi estve* (Krúdy: i. m. 230-237.) esetében; ehhez hasonlatos például Londonnak a *Háború* című idilli kezdetű véres katonatörténete vagy *A filozófus Parker Adderson* című

Bierce groteszk, amely méltó párja lehet a szerző híres *Bagoly-folyó* című novellájának. A felsorolt művek cselekménye megegyezik abban, hogy a civil élet és a háborús állapot egymásba történő átjárhatóságának cáfolatát adják. Valahányszor megtörténik a próbálkozás a két világ (katonai és civil) egybemosására, a katonák világa rendkívül kegyetlenül, ugyanakkor egyszerű következetességgel teszi nyilvánvalóvá, hogy ez mindössze álom (még hozzá rémálom) és a jelenlegi körülmények között csak egyetlen világ létezik, ez pedig a harc világa. Azoknak pedig, akik tévedtek ebben a kérdésben, soha többé nincs lehetőségük kijavítani a hibájukat...

Az igazán megdöbbentő hasonlóságot a Bierce- és a Krúdy-életmű produkálja, mégpedig a már említett *Bagoly-folyó* és a *Krisztus komája* (Krúdy: i. m. 91-98.) esetében. Krúdy kísérteties, temetői képpel indít. Éjszaka van, és egy fényes arcú, fehér ruhás ember járkal a kis falu temetőkertjében a sírok között a tomboló hóviharban. Az árokparton megszólít egy frissen elhaltolt öngyilkost, aki kikél sírjából, nyakában az akasztófakötéllel, és mindketten elindulnak a falu felé. Az úton rádöbben a férfi, milyen meggondolatlanul cselekedett akkor, amikor önkezeléssel véget vetve életének magára hagyta a nyomorban családját. Krisztus (mert hiszen ő a fényes arcú ember) fejére olvassa bűneit, kicsapongásait, de hangjából szeretetet szól. A férfi lelkében iszonyú fájdalom pusztít, mert látja szeretteit, akikkel már soha többé nem lehet együtt, soha többé nem segíthet rajtuk. Ekkor következik a történet csattanója: "Ezt álmodta Kosárka János, a varlimi istentelen kosárfonó egy kegyetlen hideg téli éjjelen, amikor elhatározta, hogy felakasztja magát reggelre, miután a kenyér is elfogyott a házból." Csak álom volt az egész szörnyűség, semmi más. Ez az álom azonban arra indítja a tót kosárfonót, hogy megváltoztassa életét és eztán becsületesen éljen, Krisztust pedig komájának tekintse és az útszéli fészületeknek köszöngetve dicsérje. "S ez a története annak, hogy Kosárka János óta minden tót ember Krisztusnak köszönget az országutakon, búját-baját elmondogatja neki. Hátha eszébe jutna Krisztusnak még egyszer komaságba esni a tótokkal?"

Bierce története a kegyetlen amerikai polgárháború idején játszódik, amikor egy déli önkéntest elfognak az északiak, és azon a hídon akasztják föl, a *Bagoly-folyó* fölött, amelyet neki kellett volna felrobbantania. Már ott leng ég és víz között a semmiben, amikor hirtelen elpattan a kötél, és a szabotőr lezuhan a folyóba. Örökkévalóságnak tűnő percekig fuldokol, előbb a szoros kötél, majd a víz miatt, végül felküzdi magát a felszínre és az északiak gyilkos golyózápora közepette ép bőrrel mászik ki a biztonságos parton. Már éppen hazaérne ültetvényére, amikor kiszökik belőle az erő és fehéren felrobban előtte a világ. Kiderül, hogy bravúros szökését a kötél megfeszülése és a halál beállta közti rövid pillanat alatt hallucinálta, és most ott himbálódzik, immár holtan a *Bagoly-folyó* fölött...

A két novella abban is egyezik, hogy elbeszélője mindentudó-mindenható. Fülöp László *Közelítések Krúdyhoz* című könyvében arról ír, miszerint: "Krúdy narrátorként teremtményei — létrehozott világa — fölött áll, voltaképp a mindenható elbeszélő típusa."

sának egy változatát teremti meg, a szerzői teljhatalom jogát fenntartja magának." Ez a kijelentés, ha nem is érvényes a szerző egész életművére, de tárgyalt korszakára és ezen belül is említett műveire mindenképpen igaz. Bierce és Krúdy elbeszélésének egyként a hallucináció, az érzéki csalódás, a befolyásoltság az alapja. Ha ilyen történetekkel találkozunk, óhatatlanul felmerül bennünk a kérdés: Lehet, hogy a transzcendenssé váló kapcsolataink pusztán befolyásoltság eredményei? Pszichés eredetűek? Ezt a gondolatot utat járja be Poe *Monsieur Valdemar kóresete ténszerű megvilágításban* című áldokumentumtörténetével, de Krúdy is, több későbbi novellájával, mint a *Korvin lelke* (Krúdy Gyula: *Az álombeli lovag*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1978. 5-13.), *A tetszhalott*, *Szindbád álma* (Uő.: *Szindbád*. Magyar Helikon Bp. 1975. 332-339. és 126-143.). Ráadásul témájuk kidolgozását tekintve a Bierce és a Krúdy novella ellentétpár is lehetne, olyan ikernovella, amilyent maga Krúdy

történeteiből pedig facsarni lehetne a vért és a halálverítéket (Bierce egyik, különösen rémséges novellájában, a *Halpin Frayser halálában* a szó szoros értelmében). A felvidéki, nyírségi, partiumbeli emberekhez úgy jön el a halál, mint az utolsó kártyavendég, aki végül a Torony és a Halál arkánumait teríti le partnere elé. Poe, London, és Bierce szerelmesei a halállal jegyezték el magukat, vagy egymást, gyakran betegesek és szinte soha nem fiziológiai értelemben, mint a már említett *A fekete macska*, *A hosszúkas láda* című Poe novellák vagy London *Északi Odüsszeia* című művének szereplői. Hasonló tartalmakat, hasonló formai eszközökkel dolgoznak fel mind a négyen, ám Krúdy különbözősége talán azért oly szembeszökő, mert egyébként annyira hasonlít rájuk. A *Rozsamáli* (Krúdy: i. m. 204-207.), a *Csavargók* (Ua.: 30-34.) vagy az *Egy lovacska története* (Ua.: 65-69.) nagy nyelvi megjelenítő erővel megírt groteszk tragédiák. A figurák hasonlatosak Poe élehetetlen alkoholista csibészeihez, akikkel szintén groteszk és tragikus dolgok történnek, néha egyszerre. Gondoljunk csak a *Pestiskirály* és *A Furcsa Véletlenek Angyala* című történetekre, vagy Bierce *Ebolaj* és *Egy férfi az orrlíkból* című novelláira.

Krúdy még képes összefogni a lenti és fenti világokat és a pusztulásban, a világháborúban is megtalálja a lehetőséget a harmóniára egy bizonyos ideig, de a polgárháború poklát fiatalon megjárt Bierce, a súlyos beteg Poe vagy a Martin Eden-i életet élt London elvesztette helyét ebben a világban. Perkátai Kelemen László Krúdyval kapcsolatban is megemlíti a kiábrándultságot, s valószínűleg jogosan: "az önmagára látó szem keserű iróniája" lesz "a kiábrándult Krúdy végső mondanivalója." (Perkátai Kelemen László: *Krúdy Gyula*.) Könnyen meglehet, hogy ez az irónia már a XX. század első évtizedében jellemző a szerzőre. Furcsa módon mind a négyen a kifejezésnek ehhez a módjához nyúltak, sokrétű, áttételesen értelmezhető műveket hagyva ezáltal maguk után, egyúttal — elsősorban talán a szövegek tematikája miatt — jelentős olvasói réteget szerezhetek, komoly publicisztikai sikereket értek el. A szöveg értelme — ha van ilyen egyáltalán — rejtőzködő, de felfejthető. Nem lehet tudni, hogy Poe miért tart hosszas bevezetőt a társasjátékok lélektanáról vagy földrajzi tudnivalókról, aztán egyszerre érthetővé válik minden, ha odafigyelünk. Nem véletlenül idézi már említett *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című novellájának mottójaként Sir Thomas Browne (1605-1682) angol orvos és író gondolatait: "Hogy mit énekeltek a szírének és milyen nevet vett föl Akhilleusz, mikor elrejtőzött a nők között, fogas kérdés, de nem megoldhatatlan."

Krúdy nem annyira az értelemre, mint inkább az érzelmekre, az intuícióna támaszkodik. Gyermeekmesék boldog délutánjába szövi bele a tiltott és erkölcstelen szerelem történetét (ebből a szempontból erős rokonságot mutat azzal az eddig nem tárgyalt íróval is, akinek meséi gyermek-, illetve ifjúkorának ugyancsak fontos olvasmányai voltak, Hans Christian Andersen-nel). Néha nemcsak, hogy több a fölvezetés, mint maga a történet a szövegben, hanem a történet maga egyetlen hangulat, fölvezetés. Viszi-viszi Krúdy az olvasót egyre magasabbra, aztán egyszerre elengedi a kezét, és a történet véget ér. Ilyen például *A hajnali*

mise (Krúdy: i. m. 208-213.) című szöveg, amelynek nincsenek (fő)szereplői, és amelyből az égvilágon semmit sem tudunk meg, mégsem érezzük úgy, hogy nyomtalanul eltűnt volna belőlünk a szöveg, az irodalom. Vagy itt van a bájos *Régi élet képe* (Ua.: 121-127.). Ezek a szövegek, azt hiszem, azért nem szólnak semmiről, mert tisztán *történetek*. Csak történeteket tartalmaznak. Kemény Gábor így ír erről: "a jellegzetes Krúdy-írásoknak nincs hagyományos értelemben vett cselekményük: szerkezeti zártságukat, kelekedségüket legtöbbször a nyelv-zene, a stílus hangulati egységet teremtő dallamától kapják." Továbbá: "Az író csak a legfontosabb tényeket, adatokat, eseményeket közli, az atmoszférateremtést nem a nyelvi ékítmenyekre, hanem a kompozíció logikájára és a lélektani motivációra bizza." (Kemény Gábor: *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*.) Krúdy megmutatja nekünk, hogy a való élet tulajdonképpen teljességgel alkalmatlan arra, hogy pontosan rögzítsék, illetve konzervált állapotában éppen saját magát veszti el. Mintha az emberi elmének szüksége lenne arra, hogy a töredékesség közt meglátva az összefüggéseket értse meg a történetet (és mi ez, ha nem a nyomozó, a nyomokat elméjében összeillesztve következtető detektív bűnügyi történetekből megismert munkája?).

Hajnóczy Péter mutatott rá erre a problémára kíméletlen élességgel olyan írásaiban, mint amilyen például *A kavics*, vagy a *Kerengő*. Olyasmi ez, mint a filmvetítés. Kimerevített, gyorsan egymásután fényképezett kockákat kell mutogatni az embereknek ahhoz, hogy folyamatot láthassanak a vásznon. A legyek, akiknek sokkal kifinomultabb és gyorsabb a látásuk, halálra unják magukat a moziban, mert azt látnák, hogy kinagyított fotókat mutogatnak nekik egymás után, és ezek a képek ráadásul alig-alig különböznek egymástól.

A töredékességben rejlő élvezet hozhatta létre tehát a detektívtörténeteket is Poe tollából, közülük is a legbravúrosabbat, *Az ellopt levél* címűt, melyben szinte semmi sem történik, mégis olyan régi családi ellentétekre derül fény a cselekményszövés és a narratori adatszolgáltatás hiányos, illetve titkolózó, szándékoltan töredékes volta miatt, melyek megdöbbentő következtetésekhez vezethetnek. Poe itt az utolsó pillanatig moccsanatosan tartja a cselekményt, akár Krúdy *Egy régi csárdáról* (Krúdy: i. m. 79-84.) című novellájában, amely persze távolról sem detektívrégény. Az a tehetetlen melan-kólia viszont, ahová a történés kifut, szintén Krúdy művészetének sajátja.

A nádasok és az elhagyatott utak mellett, erdei fák ugyanolyan rejtelmesen zúgnak mind a négy alkotó elbeszéléseiben, a nők és a férfiak pedig mélyen az események mögött álmodják, élik és halják gyönyörű és rettetes sorsukat.

NYUGAT
MÓRICZ ZSIGMOND KRÚDYHOZ ÍROTT LEVELE

Budapest, 1929. VII. 7.
Móricz Zsigmond úr!
Nagyon köszönöm a kedves levelet, és a
regényeket, amelyekből a halálra való
készülettel a legmagasabb koncentráció
mivel mártíri és áldozati érzéssel
Tudtával
Móricz Zsigmond

Móricz Zsigmond Krúdyhoz írott levele

Kondor Lajos illusztrációja a *Napraforgó*hoz

többször írt. Azt hiszem elegendő, a *Szökés az életből* — *Szökés a halálból* (Uő.: *Szerenád*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1979. 633-642.) vagy az *Utolsó szivar az arabs szürkénél* — *A Hírlapíró és a halál* (Uő.: *Delikatesz*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1982. 270-318.) ikernovellákra utalnom e helyütt.

Hol kezdődik a halál, hol végződik az álom? A halál az utolsó álom, vagy minden álom halál egy kicsit? Míg Krúdy líraian-fonolgatva bölcsekedik ezekről a kérdésekről, addig amerikai írói társai groteszk, ironikus, meghökkentő vagy horrorisztikus képekben gondolkodnak, és a szelíd spekuláció helyett inkább a fiziológia és a pszichológia felé fordulnak. Itt is, mint minden eddigi területen a különbségek összehasonlítása az, ami érdekes kérdésekhez vezethet bennünket. Már említettük, hogy Krúdy művészete olyan mélyen van átitatva erotikával, ahogy egy öreg hordóban a bor behatolhat a fa finom elhalt erezetén keresztül a mélyebb régiókba. Bierce és Poe (sőt nemritkán London)

JANCSÓ MIKLÓS

Az interpretátor

A szobában félhomály. Frissen borotvált, középkorú férfi ül — festői testtartásban — egy antik utánzatú fotelban. Kellemes, jó minőségű arcszesz illata terjeng a levegőben. A falon a férfi fényképei díszelnek elegáns képkeretekben: szemből, profilból látható az arca. A szoba csendjében Petőfi Sándor A nép nevében c. verse szól élvezhetően, halkán, jó minőségű magnetofonfelvételtől a fotelban behunyt szemmel koncentrált férfi előadásában. Az előadó olyan élvezettel hallgatja saját előadásában a költeményt, ahogy csak előadó tudja saját előadását élvezni. Egyszer csak csend lesz a szobában: a magnetofon elhallgat, a költeménynek vége, a művész (nevezük így a férfit, hiszen a bolti eladók is így nevezik őt) magához tér szent révületéből. Érces, félias hangon szólal meg:

"Kár, hogy nem ismertél engem személyesen, kedves Petőfi Sándorom. Ha ismersz és hallod, hogyan adom elő költeményeidet, biztos nem mész a segesvári csatába meghalni, hanem így gondolkozol: "né, itt van egy remek művész-előadó, aki csodálatosan ad elő engem. Ezért érdemes élni, ezért érdemes lemondani a hősi halálról, ezért érdemes még néhány ügyes verset írni, hiszen ilyen remek előadó nem terem minden bokrban.

Bizony, Sándor, sokat vesztettél, hogy nem jöttünk mi össze időben, térben. A vesztet te vagy, mert nekem, ha kifogyok belőled, ott van Arany János, Juhász Gyula és a többiek. De Te, kedves, még egy olyan előadót nem találsz, mint én" (feláll, sétál a szobában, úgy lépeget, mintha legalább három szögből filmezné a Metro-Goldwin-Mayer stúdió stábj).

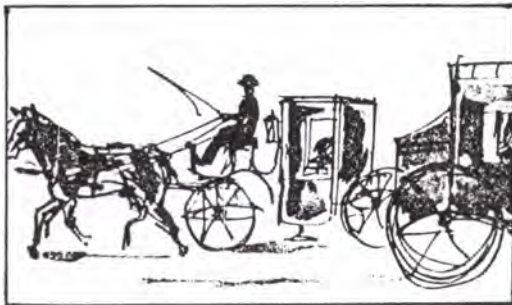
Nagy igazsága van azoknak, akik azt mondják: a telefonkönyvet is elő lehet adni úgy, hogy művészi esemény kunkorodjon ki belőle. Mert végül is nem a nyersanyag a fontos, hanem a formáló a fontos, A teremítő, ő a meghatározó, ő a lényeges. Petőfi-verseknél sem fontos Petőfi, Ady-nál sem Ady a lényeges, Vörösmartyó-nál is kit érdekel Vörösmartyó? Az őket papírsírkukból feltámasztó Előadó a fontos. Aki azt mondja a holt betűnek: "kelj fel és járj és élj" — (eltűnődik) Istenem, de okos gondolat ez. Pedig nem is vagyok dramaturg. És mégis... (kinéz az ablakon, kínosan ügyl arra, ha netán Isten onnan fentről rátekin, megfelelő pózban csodálhassa). Verseim. Ezt a címet adom a velem készült lemezeknek. Ha készül velem lemez. Ha lemez készül velem... A költők nevét ki sem íratom lemezemre. Így végre határozott, visszavonhatatlan lépést teszek az önálló Előadóművészet megteremtéséért, mely végre büszkén, nyíltan szakít nyersanyagával, a költeménnyel (gondterhelten elmélyíti a homloka közepén húzódó ráncot, amire már fiatal korában is büszke volt).

Sajnos, ilyen jellegű művészet-reformomban a színház már megelőzött. Hatalmas betűkön hirdetik plakátjaik a Rendező nevét. Szerző, színészek valahol alul és apró betűk közt pironkodnak, amolyan betűtemetők közt, mint a szemészeti rendelők alsó sora, amit már senki sem tud kiolvasni, csupán Isten (eltűnődik). Érdekes, magamról meditálok, és már kétszer jutott eszembe Isten. Véletlen ez? Nem hiszem. (Szünet) Ma a

színjátszásban csak a Rendező, a költészetben csak az Előadó számít. (Sátánian felnevet, mint tavaly egy énekes a televízióban a RAI Unón, aki Mefisto szerepét adta elő teljes átéléssel.)

A XX. és a XXI. század az Interpretátoré. Francba veletek Shakespeare-em, Max Frisch, Molière, Lope de Vega, Csiky Gergely és a többiek (eszébe jut még valaki), Molière is menjen a francba. (Hirtelen megriad: vajon ezzel a Molière-el-kijelentéssel nem sértett-e meg valaki színházi potentátot? De aztán megnyugszik: Molière-nek nincsenek leszámazottai, akik kázust csinálnak az ő rész kijelentéséből. De ami biztos: biztos. Témát vált.)

No lássuk a mai újságot: ki híresség halt meg? (megnézi a lapot, szomorúan). Senki híresség nem halt meg. Kinek a sírjánál fogok fellépni? (Újra tanulmányozza az újságot.) Koszorúzás nincs. Hová sülyedt a pódiumművészet, az egyre ritkuló koszorúzásokkal nem terem alkalmat a költészet felcsendüléséhez. (A telefonhoz lép, pontosan úgy emeli füléhez a telefonkészüléket, mint egy PRO TV-szerkesztő, aki egyik adásban az államelnöket hívta fel telefonon.) Halló, szerkesztőség? Igen, én vagyok... Köszönöm jól... Nem beteg közületek senki?... Nem, nem a lapkihordóra gondolok... Költő, prózaíró... senki sincs rosszul? Nem, de hogy lettem gyógyszerügynök, csak arra gondoltam, mondanék egy verset a sírjánál... Nem viccelek. Ha arról van szó, hogy fellépjek, soha nem szoktam viccelni... (elmosolyodik gúnyosan, fölnyenesen, mint Sergiu Nicolaescu tette azt egyenes adásban a RTV-ben, amikor újra, ki tudja hányadszor, rábizonyult; a mai fiatal román történészek teljesen másképpen látják a román történelmet, mint azt ő láttatta annak idején nagysikerűnek mondott történelmi filmjeiben.) Na, letették a kagylót. (Újra az ablakhoz sétál, felnéz a felhőkbe, de onnan nem int le senki neki bátorítóan.) A diktatúrában jobb volt. Több volt az ünnep. Lehetett használni a hangerőt. Igaz, a versek silányak voltak, de hát — valamit valamiért. Hogy zengett a kultúrház, amikor elüvöltötem: Hazám, te pártos ősi föld — ... (nézi a felhőket). Megvan! Ügyvéd barátomnak holnap tárgyalása van. Egy autótól vajt ítél el. Azt hiszem, ott felléphetnék. A bíró kihirdeti az ítéletet: többrendbeli autólopásért elítéljük a vádlottat, addig is, amíg elkezd büntetése letöltését, kérem, hallgassák meg Arany János jogrendünket híven tükröző versét, a Hamis tanút, neves előadónk felmondásában... Biztos sikerem lesz. Kár, hogy nem lesz kritikus, aki írja az eseményről. Illetve — kit érdekel a kritika? Nevetséges a kritika. (megvetéssel) Buta a kritika — (szünet, majd őszintén, mint III. Richárd a darab elején, amikor elmondja jövőbeli elképzelését, miszerint "elvégezém, hogy gazember leszek"). Engem érdekel a kritika. A rólam írott, per-

FARKAS WELLMANN ÉVA

Nincs a teste

Mi állt belőle, már csak néha karmol.
S vonásról írni: lélek? Bár lehet: ne!
A teste sincs. Levetkőztem magamról.
Visszapróbálni immár nem lehetne.

Mint mikor más kéz kulcsolt kezedre,
Még elsőfokú viharjelzés gyúlt fent,
S szerinted aszott volt a szája szédre,
Am lángra edzett ez a száraz újfent.

S maradhattál ezúttal még a ver'tlen.
(Ő megbukott a jegyességi próbán
Egy kivilágítatlan rózsakertben.)

Volna azért még néhány félreértés.
De félre minden. Az értés komoly bár...
És semmi félre. Csak még egy hosszúlépés.

Üresjáratok

Hogy elnézem azt a három villamost,
Amint a félhúnyt útba belevágtat
Egymás után... Pályájuk te is láttad
Így este: körtér s a sarki villa most,

Majd üresen (egyik a más nyakában)
A Gellért Szállón is túl a híd felé.
De éjjel gyalog már, három — négy felé.
Ő Nyilas volt a Skorpió havában.

S bár csappant jócskán az esti forgalom,
Nem véltelek látni a túloldalon,
S így idegen csapáshoz igazodtan

Azt hiszem, ezek az üresjáratok
Tessik, hogy még mindig érted fáradok.
Azóta be és át is igazoltam.

sze. De erről: csitt (sétál le s fel, verssorok villannak agyába).

"Dörögteg ágyuk hajnaltól napestig"... Pardon (kimegy a toalettbe, egy darabig csend, W. C. tartályvizének zubogása, újabb szünet — visszajön a szobába. Megáll a komódnánál, teátrálisan rákönyököl. Természetes hangon megszólal:).

Majd jó a kor, mikor minden a helyére kerül. Az Előadások sem torzulnak, sem Rendező, sem Szerző, sem Zeneszerző, sem díszlettervező irányába... A pódiumművészet újra művészet lesz, színpadot és pódiumot kap, ... akkor én, e műfaj reményteljes szerelmese — talán már nem is élek. Bár — ki tudja? Az önmutogató előadó halhatatlan. (Riadtan) Úristen, ez egy eredeti gondolat. (ordítva) Nekem nem kell eredeti gondolat, mert az veszélyes. Én csak kicsinosítva és szalonképessé téve terjesztem a más gondolatait, ezért én mindig ártatlan vagyok. A tükör soha nem bűnös. (Még ijedtebben) Jézus Mária, ez is eredeti gondolat. (Még lesem velem ennyi eredetiséggel? (széles gesztussal) Távozzatok, saját ideák, nem kellek — meg akarok maradni Interpretátornak. Egyedül akarok maradni a mások érzéseivel, a mások szerelmeivel, a mások bánatával, a mások jószágával, a mások gyermekével, a mások... Mert nekem mindenből a mások jutott. Eresszék le a függőnyt. Eresszék le, ha mondom fájdalmasan)... Ki kíváncsi rám, ha nem szerepet játszom?

A képzeletbeli szín elsötétül — a jelenetre ráereszkedik a generálsötét.

URGYEN SANGHARAKSHITA

Tanács fiatal költőnek

(Advice to a Young Poet¹)

Hogy fiatal költőnek kell-e egyáltalán tanácsot adni, kétséges dolog. Tanácsot adni általában a fejlesztés szándékával szoktunk, és olyan művészetek, tudományok esetében még el is képzelhetők, melyek taníthatóak és tanulhatóak, de költészettel kapcsolatban Horatius véleményével kell egyetértésem: költőnek születni kell (*Poeta nascitur, non fit*). Tisztázzuk így a legelején, hogy az alábbi megjegyzések segítségével senki sem fog költővé válni, aki máris nem az. Megpróbálok azonban a fiatal költőnek olyan ötleteket adni, melyekkel saját képességeit fejlesztheti, és kibonthatja, amit a természet őbenne rejtett el. Továbbá szólni fogok arról a belső fegyelemlről, amely segítségével a még szabályozatlan ihletforrását átalakíthatja egy érett művész felszabadult alkotási folyamatává.

A költészetnek, mint egyéb dolognak, megkülönböztethetjük két sajátos oldalát: tartalmát és formáját. Ezekre a későbbiekben külön-külön térek ki, de ezt az elhatárolást az egyszerűsítés kedvéért teszem, és valójában a tartalom és a forma nem választható el ilyen mereven. A teremő génusz tűzében a költőnek úgy kell egymásba ötvöződni, hogy egy tökéletes egészet, azaz művészi alkotást hozzon létre.

A költészet lényege alatt azt a tapasztalati világot értem, ami megmutatkozik az alkotásban. Ez a lényeg érzelmileg és nem intellektuálisan hangsúlyozott. Habár a költészet tartalmaz gondolatokat, ötleteket, nem ez a lényege. Természetesen a legelvonatabb, legfilozofikusabb állításban is felfedezhetjük az érzelmi nyomtérket, és a legmélyebb érzelmekről szóló versben is ott találhatjuk az érzelmi elemeket. A legjobb versekben a tények alárendelt szerepet kapnak, és arra való, hogy segítsék a nem-intellektuális tapasztalat kifejeződését. De itt is ügyelnünk kell arra, hogy ne állítsuk szembe a valójában egymást kiegészítő oldalakat.

Költészet alatt azokat a különböző műfajokat (lírai, epikus, drámai stb.) értem, formai, stilisztikai kötöttségeikkel együtt, amelyekben elsősorban az érzelmi jellegű tartalom jut kifejeződésre. Ezen megjegyzésekből is kitűnhet minden további magyarázat szükségessége nélkül, hogy a költészet a formával nem olyan

kapcsolatban áll, mint a viasz a pecséttel, hanem egy olyan bensőséges viszonyban, amelyet nem is lehet megnevezni.

A költészet kifejezésre juttatja alkotója személyiségét. Megmutatja legmélyebb érzéseit, legfinomabb gondolatait, könnyeit, mosolyát, dühét, imádatát, feszélyezettségét és kiteljesedését. Röviden: a költészet majdnem megelievenítése a költő életéről szóló tapasztalatának. Amilyen a költő, olyan az alkotás. Bármelyik előrelépése a másikkal párhuzamban áll. Ha kedvezően akarunk hatni a költészetre, akkor elsősorban a költőt magát kell fejleszteni, hisz a vers az ő kifejeződése. Itt nem etikus, vagy legalábbis nem közvetlenül etikus hatásra gondolok, hanem művé-

skötés szempontjából értékes, és e témáról nem kimerítően értekezem, hanem inspirálni szándékozom a fiatal költőt. Nem állítok fel egy kész költői személyiségfejlesztő programot, hanem fel szeretném hívni a fiatal költő figyelmét olyan dolgokra, melyeket szerintem érdemes fejleszteni.

Öt különösen fontos érzelmi minőséget sorolok fel, amelyek a költő életében azért hangsúlyosak, mert ha jól bánt velük, költészetére megtermékenyítő hatással lesznek. Ezek: 1) Megfigyelés, 2) Érzékenység, 3) Együttérzés, 4) Magány és 5) Elmelkedés.

Minden tudásunk és érzésünk ezen öt érzet benyomásainak értelmezésével kezdődik. Szemünkön keresztül sokkal

leírhatja. Látnia kell a fák különböző hajladozását, törzsük, ágaik eltérő ringását, leveleik ritkaságát vagy bőségét, finom táncukat a szélben. Érzékelnie kell a kakukk énekének hónapról hónapra való változását, és a virágok eltérő egyéniségét olyan jól kell látnia, mint az emberekét. Ezt az intenzív megfigyelést Shelley a következő sorokban gyönyörűen szövegezte meg. A költőről mondja, hogy:

*He can watch from dawn
till gloom
The lake-reflected sun illumine
The yellow bees in the
ivy-bloom²*

Történetesen az, hogy itt a méhek sárgák, azt a megfigyelői érzékenységet mutatja, melyről az előbb szövegeztem. Ha megkérdeznénk valakit, hogy milyen színű a méh, azt mondaná, hogy barna, vagy hogy sohasem vette észre, hogy színes. A költők gyakran döbbennek meg friss, eredeti jelzőkkel, melyek olyan találóak, de mi nem vettük észre. Akik nem költők, azok általában sokkal élénkebben láthatják a természetet a költők szemén át, mint a sajátjukon. Mert ki látta a márciusi hamvas barkák feketeségét, az esti égbolt zöldjét Tennyson és Coleridge előtt?

A másodkéz-megfigyelés kielégítheti a hétköznapi embert, de a költő nem elégedhet meg azzal, hogy egy másik költő szemével nézzen, bármilyen nagy is legyen az. Mert a költő számára nem saját szemmel nézni a világot annyit jelent, mint egyáltalán nem látni azt. Nagyra értékelheti elődei gyönyörű leírásait, de ezeket nem veheti át. A költőnek a természetet annyira pontosan meg kell figyelnie, amennyire csak képes, és olyan megközelítően leírnia, amennyire csak tudja. Némely költészeti hanyatlás azzal kezdődött, hogy a költők a világ dolgairól szerzett tudásukat nem az életből, hanem az irodalomból merítették. Ezek a könyvszagú költők egyszerűen leírásokat írnak le, és bármilyen nemes és nagyszerű is legyen költészetük, nem tesz rájuk olyan benyomást, hogy az életszerű is lenne. Édeskés, művészi, bájos lehet, de friss, élénk és valóságos nem. A hasonlatoknak, metaforáknak, melyek a költészet lényegi elemei, személyes megfigyelésből kell születniük. Minél mélyebb, őszintébb a költő természeti érzékelése, annál inkább kész, hogy felfedje az elemek közti kapcsolatokat, finom összecsapásokat. Hasonlatok is eredetiek, megdöbbentőek, feldobók lesznek.

Érzékenység alatt, mely egészében véve érzelmi tulajdonság,

>>>>> folytatás a 16. oldalon

szíre. Mert ha hiszünk Platónnak: Szépség, Igazság, Jóság elválaszthatatlan aspektusai a Valóságnak, és egyikhez sem lehet a többi mellőzése közelíteni.

A költő személyiségének, mint mindenkiének, két oldala van: érzelmi és értelmi. Tanácsom, mely a fiatal költőnek szól, inkább érzelmeinek kultúrájára vonatkozik, melyből versének anyagát szövi, és csak ezután intellektuális képességeire, melyek a formára vannak nagy hatással. Azonban ezt a megkülönböztést sem kell szétválasztásként érzékelni. Tanácsom az érzelmi és értelmi kultúra olyan területeire vonatkozik, amely a költészeti al-

meghatározóbb tapasztalatokhoz jutunk, mint egyéb érzékszerveinken keresztül. Ezért választottam a *Megfigyelés* elnevezést arra, amivel a külvilág iránti fokozott éberségre akarok utalni. Mindenki lát hegyet, fát, virágot, házat, emberarcokat és millió egyebet. De a költőnek vagy művésznek nem elég csupán látni ezeket: meg kell tanulnia megfigyelni őket. A megfigyelés a dolgok egyéni tulajdonságai iránti érzékeny éberséget jelenti. A költőnek éreznie kell a színek, formák, körvonalak, tónusok, érintések, illatok, legcsekélyebb különbségét, és tudnia kell a legmegfelelőbb szavakat, amivel

>>>> folytatás a 15. oldalról

az érzések mélységét és árnyaltságát, vagy erőteljességét és kifinomultságát értjük. Sokan azt az érzést nevezik erőteljesnek, amelyet erőszakos fizikai tevékenység vált ki, habár ennek ellenkezője közelebb áll a valósághoz. Minél finomabban erősödik egy érzélem, annál kevésbé leszünk képesek testi eszközökkel kifejezni. Egy kirobbanás vagy átölelés nagyjából megfelel a gyűlölet vagy a vágy kifejezésének, de milyen mozdulatokkal fejeznénk ki azokat az érzéseket, melyek a költészetben, zenében, képzőművészetben örökítődik meg? A költő arra kényszerül, hogy érzéseit versben fejezze ki, hisz lehetetlen azokat másként kimondani. Platónnal szólva: az érzések visszautasítják, hogy őket véges és meghatározott dolgokkal fejezzék ki, de átnyúlnak a Költészet és Igazság határtalan és egyetemes birodalmába. Az érzés igazi ereje ebben az Igazsághoz való vonzódásában, rejtőzésében van. Finomság és erőteljesség lényegében az érzés ugyanazon oldala. Ezt a tulajdonságot neveztem az előbb érzékenységnak. A költőnek fel kell figyelnie az érzéki világnak nemcsak a durvább rezgéseire, hanem az ennél jóval elvontabb, mérhetetlen magasságúakra és árnyaltságúakra is, arra a világra, melyet a metafizikusok értékvilágnak, a költők pedig a Szépség ideális formáinak a világának neveznek. Nem kell azt hinni, hogy a költő vágyakozása a világot transzcendentáló repülés lenne az egyedüllét és az Egyedüllét között. Ha van miszticizmus a költészetben, akkor ez *via affirmativa* és nem *via negativa*. És ha a költő rendelkezik azzal, amit Aldous Huxley mondott D. H. Lawrence-ról (az Rainer Maria Rilke-re is voantkoztatható), azaz "olyan képességgel, mely a létezés feltáratlan formáit kutatja", akkor a költő a formákat nem az érzéki világból való elvonatkoztatásukkal, hanem lényegük saját lényével való áthatolásával ismeri meg. Néhányan erre Wordsworth *Ode* (Óda) című versének zársorait idéznék:

To me the meanest flower that
blows can give

Thoughts that do often lie too
deep for tears³

Az utolsó szavak különösen jelentősek. Nincs olyan külső és látható jel, még a könny sem, amely képes lenne kifejezni a költő gondolatának vagy intenzív érzésének belső, lelki mélységét.

Wordsworth-tól nem meglepő ilyen finomságú megfogalmazás, de egy fiatal költő hogyan közelítheti meg ezt a szintet? Hogyan fejlesztheti érzékeit annyira,

hogy velük fel tudjon figyelni az örök szépség árnyalt rezzeneteire? A megoldás kulcsa az úgynevezett művészi aszketizmusban van. Az esztétikai és a vallásos tapasztalat egybe tartoznak. Mindkettőben a magas és finom szinteket az alacsonyabból, durvábból való lemondással érhetjük el. Az aszkézis ilyen jellegű filozófiája és az a mód, ahogy a Szépség szerelmese a tapasztalt alacsonyabb formáitól eljut a legmagasabbakig, hol lelke a Kimondhatatlan Szépség létét éli meg, Platón *Symposium*-ában örökérvényűen fogalmazódott meg. E műben az athéni költő-filozófus géniusza mesterien ötvözte a Filozófia, a Vallás és a Művészetek szórványos sugarait egyetemes káprázatos fénysugarba, mely messze a Valóság sötét mélységeibe hatolt.

Az érzékenység művelésére voantkozóan amellett, hogy a *Symposium* újra- és újraolvasását ajánlom, néhány szerény javaslatot tudok tenni, hisz tárgyunk nagyon személyes, és többnyire a költő őszinteségétől, tökéletességétől függ, mintsem mechanikus szabályok betartásától. Lényegében az érzések olyan erőit jelentenek, melyek természetéhez hozzátartozik, hogy valamilyen külső formában megnyilvánuljanak. Ha ezt az erőt tudatosan figyeljük, és kifejezéséhez a megsokszorozott eltérő formákat keressük, a felhalmozódott energia egy finomabb, erőteljesebb alakot fog ölteni, és ezáltal valószínűleg magasabb kifejezési formára talál. Az érzés olyan, mint a felszínre törő forrás, melyben a víznek a keskeny járatokon át kell magasra törnie.

Megjegyzem, hogy ez az 'ellenőrzés', amiről az előbb szoltam, tudatos és felszabadító folyamat; ellenőrizetlenül a felhalmozódó érzés a tudatos szint alatt a tudatalatti mélységeiben marad. Amire pedig az elfojtott érzések képesek, arról a pszichanalízis is eleget beszélt. A költőnek, mint a misztikusnak, mindig érzései tudatában kell lennie, és tudatosan kell felhalmoznia. Akár a légzés, a gondolat, az érzés is, amikor tudatosan figyeljük, elveszíti természetességét, és egyszerűen csak finomabb formára vált át, ahogy a harmat is elpárolog a kora reggeli meleg nap fényétől.

Ezek a finom elemek nemcsak a költészetnek képezik a nyersanyagát, hanem a spiritualitásnak is. Ebből a költő, a festő, a zenész a saját eszközeinek megfelelően a múlthatatlan szépség képeit teremti meg, és mint a misztikus, megismételve újra és újra e folyamatot, a tapasztalás magasabb szintjeire jut. Ezt a

szempontot kell szem előtt tartani az érzékenység művelésében, azaz az érzések finomításában és mélyítésében, és alkalmazását a fiatal költőnek magának kell meghatároznia, akárcsak a misztikus tanulmányokat folytatónak.

Remélem, nem úgy értetek engem, hogy a fiatal költőnek el kell zárkóznia a ritka érzések elefántcsonttornyába. A költészet sokféle dologból tevődik össze, és nem mindeniknek van köze a költő érzéseéhez. Az epikus, narratív és drámai versek gyakran időben, térben távoli emberek gondolatairól, érzéseiről szólnak, és helyzetük különbözik a költőétől. De a lírai költemény is, melyben a költő legmélyebb és legbensőségesebb érzései nyilatkoznak meg, lehet drámai hangszerelésű, például ha a költő nem a saját, hanem egy másik, valós vagy elképzelt személy hangján szólal meg. Jelenleg a megszólalás módjával és nem a formájával foglalkozom. A leírásnak életszerűnek és költőien igaznak kell lennie. Nem elég csupán alaposan megfigyelni, körvonalazni az erős érzések külső megnyilvánulásait, mivel számtalan érzésnek — mint már említettem — nagyon nehéz megtalálni a külső, testi megfelelőjét. A költőnek együttérzéssel kell beleképzelnie magát a másik személy helyzetébe, és megélnie annak érzéseit, mert akkor ők ketten egyek. Ezt az egyetemes *Együttérzést*, amivel minden élőnek örömét, bánatát mint sajátunkét éljük meg, a költőnek szintén tökélyre kell vinnie, akárcsak a misztikusnak. A művészet titka ugyanaz, mint a spiritualitásé. Shelley így ír *A Defence of Poetry* (A költészet védelmezése) című írásában: "Az erkölcsösség legnagyobb titka a szeretet; avagy kilépni saját természetünkől, és azonosulni a széppel, ami nem a saját gondolatunkban, cselekvéseinkben, személyünkben létezik, hanem a máséban; elképzelni egy olyan embert, ki nagyon-nagyon jó; a költőnek bele kell képzelnie magát számos ember helyzetébe és érzéseiket mint sajátjait kell átélnie."

Az az érzés, amelyet Shelley a fenti idézetben szeretetnek nevezett, megfelel annak, amit én együttérzésnek hívtam. Ráadásul én nemcsak azt javaslom a fiatal költőnek, hogy élje át mások örömét és szomorúságát, hanem hogy fejlessze ki az azonosulás képességét is, melyet a minden létezővel való együttérzésen keresztül tud elérni. "Ha egy veréb elszáll ablakom előtt, részt veszek annak létezésében, és érzem, ahogy csőröm majd koppan a kövön" — írta Keats az egyik levelében. A költő szimpátiájának egyetemesnek kell lennie. Nemcsak az emberek,

madarak, állatok, hanem a virágok, fák, hegyek, patakok, kövek helyzetét is át kell élnie, éreznie a költőnek. Akiben ez a képesség magas szintet ért el, különleges erővel és elevenességgel tudja megszólaltatni mások érzéseit is. Mert nem azt írja le, amit kívülről tapasztalt, hanem amit belülről átért.

A kiváló költészet, akárcsak a magas szintű vallás, át tud emelni minket parányiságunkból egy végtelenül mély, gazdag és tágas létbe. Ilyen költészetet olvasni több, mint ismeretlen helyzetek és érzések tapasztalása: beavatás ez új létezési formákba. Átérezzük, ahogyan a költő 'átengedő lényével' mások létébe hatol, és sajátjához hasonlóan azok szívritmusát érzi. Az együttérzés transzcendens felemelkedés, a saját egónkon való túljutás képessége.

Egy én-központú ember lehet kitűnő verselő, de nagy költő sohasem. Jóság és szépség, még egyszer hangsúlyozom, összetartoznak. Az együttérzés fejlesztése önzetlen magatartás kialakítását feltételezi. Mint említettem, ezek gyakorlása nem csinál senkiből költőt, ki eleve nem annak született. Azonban mindenkinek segíthet egy másik iránt érzékeny magatartás elérésében. Az együttérzés, inkább mint a több tulajdonság, természeti adottság, és nem sok tanácsot adhatok ennek kialakítására. A megfigyelés és az érzékenység fejlesztése azonban bizonyára hozzá fog járulni a költő szimpátiájának tagításához. Mivel általában hajlamosabbak vagyunk könnyebben átélni mások bánatát, mint örömét, azt javaslom, hogy a fiatal költő előbb mások szomorúságára, sikertelenségére figyeljen, és csak aztán örömkre, áldásokra. Mert ha fordítva teszi, lehet, hogy nem együttérzés születik meg benne, hanem irigység. Ha továbbmegyünk elemzésünkben, máris átlépjük azt a határt, amely az esztétikus létet a spirituális létől, azaz a Költészet birodalmától elválasztja.

Ezek a tulajdonságok, melyeket egy költőnek ápolnia kell, nemcsak meghatározzák egymást, hanem egymásból következnek is. A megfigyelés érzékenységet virágzik, és az érzékenység együttérzést teremt. A fiatal költő ezen a szinten tele lesz színekről, formákról szerzett élénk benyomásokkal, szíve rögtön jelezni fogja az érzelmek legfinomabb változását, lelkének horizontja pedig addig tágul, hogy Edwin Arnolddal mondhatja: "Mulanó magam, a világ-egyetem növeszt engem." De mielőtt a költő alkotás elkezdőd-

ne, e három lelki tulajdonság különböző termékei oly szépen kell keveredjenek és egybeforranak egymással, mint az olvasztótégely elemei: a tűz kiégette már a salakot, és a halhatatlan költői lényeg megmaradt. Az olvasztótégely a *Magány*, a tűz pedig az *Elmélkedés*.

A magány bizonyos szintje nélkül az elmélkedés lehetetlen, és hosszas elmélyült elmélkedés nélkül még nem született nagy mű. Mint a tudósnak a levegőre, a költőnek szüksége van a magányra. E magány nem is annyira fizikai magányt, inkább belső elhatárolást kér olyan dolgokkal szemben, melyek közvetlenül nem segítik az alkotói folyamatot. Az átlagos emberi tevékenységekről, érdeklődési szféráktól való visszalépés annyiban tartozik a magányhoz, amennyiben a magány kialakítása ezektől függ. A városi, ipari társadalomban egyre gyakrabban van szó erről. Ha a költő a modern élet sürgésforgásától nem határolja el magát, képtelen megteremteni a fejlődéséhez és tökéletesedéséhez szükséges belső magány feltételeit. Ugyanakkor a mindennapi élet fenntartásához szükséges jövedelem megszerzése, ami nem kevésbé fontos a maga szintjén, a költőt újra és újra kimozdítja magányából a társadalom körébe. Egy olyan világban, ahol a Költészetet hivatásként már nem ismerik el, nem jutalmazák, a fiatal költőnek meg kell találnia mind az alacsonyabb, mind a magasabb szintű igényeinek kielégítési módjait.

A spirituális utat járónak a magányra épp oly nagy szükségük van, mint a költőknek, ottalmat nyújthat a kolostor vagy a remetelak, de a költőkkel nem így kegyes a társadalom. Talán jó is, talán rossz is ez. Az együttérzést kiváltó helyzetek épp oly értékesek, mint a magány, és ezek ki egyenlítődesét nehéz megteremteni a kötelességek, köztartozások ezreiből fonódó hétköznapiakban. Ha előbb az érzékenység számára nem nyíltak meg az elefántcsonttorony kapui, furcsa lenne a magányt már ott találni. Ajánlom ezért, hogy a magány se ne legyen egyoldalú, se ne legyen aránytalan. Ahogy von Hügel Báro megjegyezte a spirituális életről: *A titok a következő: változatosság el a szétszóródásig, összeszedettség el a kiürülés határáig; egymás váltásával és termékeny feszültségével.*

A változatosság és összeszedettség, a szétszóródás és kiürülés felfokozottsága, amiről von Hügel beszél, megfelel az együttérzés és a magány szélsőségeinek, melyekre a lehetőséget, és a kettő közötti középutat a költő-

nek kell megtalálnia. Mivel a mai feltételek inkább az előbbi létrehozásának kedveznek, mintsem a magány kialakításának, egy általános szabály kijelentése után a magányról fogok bővebben szólni. Ez az általános szabály tagadást tartalmaz, mégpedig arra vonatkozóan, hogy a fiatal költő ne vállaljon semmi olyan jövedelmi forrást, amely nem engedi meg számára a rendszeres elvonulást. Minél gyakrabban van erre lehetősége, annál jobb a választás. Anyagi sikerekről szőtt tervek (melyek saját maga és hozzártatózói, ha vannak, eltartását jóval meghaladja), társadalmi előrelépés, elismerés teljesen mellékes kell legyen a költő, akárcsak a misztikus számára. Tehetségének kereskedelmiesítése nem szabad kísértse. Ez nem jelenti azt, hogy alkotásának megfizetését utasítsa vissza, hisz itt is érvényes, hogy az előállítónak meg kell adni a tisztességes bért. De a költőnek nem ajánlatos tehetség-

Különben a gazdálkodás, a művészkedés jól társítható az újságíróskodással, és a költőről sem kell azt hinni, hogy teljesen alkalmatlan kétkezi munkára, praktikus dolgok elvégzésére, vagy hogy szíve érzékenysége kezei használhatóságának rovására menne. Költészeti antológiákban gyakori az olyan szerző, ki nem író és tanító, hanem politikus, hivatalbeli, faragó, gyógyszerész, gazdálkodó, orvos, kereskedő.

"Gyönyörű, de hatástalan anygyal" — mondta Matthew Arnold Shelleyről, de ez nemcsak Shelleyre nem igaz, de egyetlen hasonló nagyságú költőre sem. Az az általános kép, mely szerint a költő bozontos hajú, puhány, nem beszámítható lény, csupán a tizenkilencedik század végén volt igaz egy nagyon kis költői csoportra, és manapság a legkevésbé aktuális. Semmi sincs a költő felépítésében, ami megakadályozná a csákány vagy a lapát

kal. Épp amikor a költő minden porcikája magányra áhítozik, hogy teljesen a vers létrehozására figyelhessen, a hétköznapi rutin valamely triviális részlete közbejön.

Ellenkezőleg is igaz lehet, hogy a költő heteket, hónapokat tölt el számára ideális körülmények között, és mégis szívét kiszáradtnak érzi, lelkét a legparányibb ihletforrásra képtelennek. A költészet szelei, mint a léleké, ott fúznak, ahol nekik tetszik. És vannak egyéb társadalmi kötelességek, családi szálak is. A költő, mint a misztikus, gyakran korlátozónak érzi ezeket, és akár a misztikus, a költő sem tétovázik, hogy feladja ezeket, amikor már túl szorosak. A misztikus ilyen döntését a társadalom könnyebben elfogadja, míg a költőt elutasítja annak önkényességére, rendszertelenségére hivatkozva, és gyakran immorális viselkedésnek tudja be. D. H. Lawrence viszont azt mondja, hogy *"az igazi művész nem cseréli fel a morálist a nem morállal. Ellenkezőleg, ő mindig felfoaltja a durvabbat a finomabbal."* Ezen helyzetek megoldására nincs egyértelmű megoldásom. A gyakori elvonulásra mindenesetre szükség van, és hagyjuk ez idő alatt, hogy a költő annyi tartalékot halmozzon fel magának, amennyit csak tud.

Ha az olvasztótégely készen áll, a tűz meggyújtható. Amikor a költő magányba burkolózik, elkezdődhet az elmélkedés folyamata, azaz kiégetni a salakot, és megszülni a költészet aranyát. Erről a folyamatról kevés a megjegyezni való. Nem azért, mert jelentéktelen, ellenkezőleg. Bagehot azt mondta: *"Egyik oka a nagyszerű alkotások hiányának az, hogy ritkán társul az elmélkedő magány az emberiség megfigyelésével."* W. W. R. worth hasonlóképp jellemezte a költészetet: *"lelki nyugalomban összegyűjtött érzelm."* Az első idézetbeli "elmélkedő" és a második idézetbeli "összegyűjtött" szavak ugyanarra a folyamatra utalnak, amit én elmélkedéssel jelöltem. Erről a tulajdonságról nem azért szólok röviden, mert a fentebb említetteknél kevésbé releváns, hanem mert a költészeti folyamat sokkal zárkózottabb, titokzatosabb ez ügyben. Hogyan válik az élettapasztalatból megfigyelésen, érzéseken, gondolatokon keresztül versbe átváltható anyag, csak a költő számára ismert. Erről még a költőnek is nehéz pontos leírást adnia, nem is beszélve arról, hogy ez a leírás még kielégítő is legyen egy filozófus számára. A költő meghatározásai, leírásai itt is képszerűek, és gyakran ez is versé válik.

Ezért amit az elmélkedés mű-

>>>> folytatás a 18. oldalon

Zongor Gábor rajzai

gét újságíróskodásra, regény- vagy novellaírásra pazarolnia pusztán anyagi megfontolásból. Ha tehetségét így pazarolja, költői mivolta sínyle meg. Irodalmi jellemét nem oszthatja két különböző személyiségre. Minél több pénzre van szüksége, annál többet akar alkotni; minél többet alkot (egy bizonyos pont fölött), annál higabb lesz műve; a hígítás a mű szintjének visszahúzásához vezet, és végül költészete minőségének romlását eredményezi.

A fiatal költő olyan tevékenysége, mely nincs kapcsolatban irodalmi érdeklődésével, művészetét nem degradálja feltétlenül. Talán az a legjobb, ha valamilyen akadémiai pályára lép, nyelveket tanít, irodalmat, történelmet vagy egyéb humán tantárgyat.

használatát, és az egyéb hasonló eszközök akár inspirálóak is lehetnek költészete számára. Egyetlen kérdés, amit velük kapcsolatban a költőnek fel kell tennie: biztosítja e számomra a magány megteremtését? Ha igen, költőként nem is kell többre vágyakozni.

Ne gondoljátok azt, hogy javaslataimat a magányra nézve teljes mértékben bizonyosnak és egyetemeseknek vélem. A költői temperamentum kevésbé írható le ésszerű szabályokkal. Még akkor is, ha sikerül megtalálni az elvonuláshoz szükséges feltételeket, az alkotási folyamat számára oly fontos magányt megélni, az alkotói periódusokat gyakran lehetetlen összehangolni a munkaidővel vagy vakációk-

velésével kapcsolatban javasolok, inkább képszerű, mint tudományos jellegű. Az elmélkedés tüzet állandóan kell táplálni és lángolni hagyni, ameddig csak lehet. Aki költő, abban a csendes elmélkedés mindig jelen van, bármennyire takarják is a hétköznapi eseményei, és csupán a magány leheletére várakozik, hogy ismét fellángoljon. Ezt a szent tüzet úgy kell ápolni a fiatal költőnek, mint egy Zoroasztriánus papnak, gondolatai szantálfaírt téve rá, és addig finomítva anyagát a salaktól, míg a költészet aranya csillagként nem fénylik.

Miután az öt, elsősorban érzelmi tulajdonságra kitértünk, vessünk pillantást arra a három tulajdonságra, melyek elsősorban intellektuális jellegűek, és hozzájárulnak a forma finomításához. Nehéz ezeket csupán egy szóval megjelölni, de megközelítően a Megbecsülés, Megértés és Technika fogalmak illenek rájuk.

A 'költő' szó olyan irodalmi művest jelöl, akinek a többi kézműveshez vagy előállítóhoz hasonlóan szüksége van azokra az inasévekre, melyek alatt beletanul mesterségébe. Ezen időszak alatt megtanulja, hogy értse és megbecsülje elődei munkáját. A megbecsülés nem pusztán a fiatal költő kritikai érzéke kovájának és acéljának hideg ötvözesét jelenti, hanem az elődök nagysága szívében keltette lángokat. Elfogulatlan utánzásról szó sincs. Ma-nierihzmusokat a 'holt és eltűnt' költőktől nem tanácsos felvenni, bármennyire is nagyszerű és hatásos stilisztikai fogások is legyenek. Az elődök megbecsülése azt a finom lehetőséget jelentheti, melytől a fiatal költő költészetét világolni, lángolni tud.

Ez a lehelet anyanyelvi forrásokon kívül is foganhat. A szoros nemzetközi kapcsolatok miatt a költőnek, mint mindenkinek, nyitottnak kell lennie a különböző irányú hatásokkal szemben. Az angol nyelvű költőnek például meg kell tanulni megbecsülni a francia, német, olasz, sőt még az arab, perzsa, kínai költészeteket, még ha fordításokon keresztül is. Azon nem angol anyanyelvű költők számára, kik ráadásul kis nyelveken, kialakulóban levő irodalmi feltételek között alkotnak, szinte mellőzhetetlen az angol költészet gazdagsága. Ez a kereskedelmi kapcsolat-nyelvek, irodalmak, különösen a minden idők és évtizedek közt költészet között hozzájárulnak egy olyan új, nemzetek fölötti költészet kialakításához, mely nem csupán egy-egy kis csoport törekvéseit, ideáljait, hanem az egész emberiséget szólaltatja meg.

Bár csak költészeti példákat hoztam fel, a fiatal költő ne gondolja azt, hogy le akarom szűkíteni Múzsájának eredetét. Klio és Euterpe lányai épp oly kedvesek legyenek számára, mint Kalliópé és Erato fiai. Anélkül, hogy azt ajánlanám, hogy a fiatal költő egyszerre járjon Blake és Rossetti nyomában — hisz két művészet birtoklása kétszer olyan nehéz, mint egyé —, mégis kedvezőnek tartom a költészet határainak ki- szélesítését a zene és a festészet testvérművészetek irányába. A költészet hasonlatos a tiszta hegyi tóhoz, melybe mindenféle ölet és ismeret pataka vizét szálítja. Minél több ilyen patak torokoll belé, annál mélyebb, telítet- tebb lesz a tó.

Az egyik legfontosabb ilyen ágat épp a filozófia jelenti. Nem arról van szó, hogy filozófiában akadémiai szintet kell elérni egy költőnek, de a költészetet és a filozófiát összekapcsoló csatornáról tudni kell. Ez a csatorna tulajdonképpen a művészetek filozófiája, vagyis az esztétika. A szépség filozófiájában való jártasságtól nem lesznek a költő versei szebbek, de segítnek a költészet metafizikai természetének megértésében, és ez a megértés, az intellektuális képességek közül a második, erősíti verseinek szerkezetét. Ha ettől nem is lesz egyértelműen jó költő a költőből, de önkritikai érzékét fejlesztve legalább megvédi attól, hogy nagyon rossz költő legyen.

Nem sokat mondhatok a harmadik intellektuális tulajdonságról, a technikáról, melyhez retorikai és prozódiai ismeretekre van szükség. Ezt egy általános bevezető tanulmányban a költő könnyen megtalálhatja. Ettől sem fog lángra lobbanni a fiatal költő szíve, de legalább biztosítja, hogy a rőzse eléggé száraz legyen. Bár ez a legrövidebb része tanácsomnak nem kevésbé jelentékeny. Tanácsomat pedig szeretettel ajánlom azoknak, akik az egyik legnehezebb, de legszebb művészet művelésére vállalkoztak.

DOMOKOS JOHANNA fordítása

1 Megjelent a szerző *The Religion of Art* (A művészet vallása) című könyvében, Windhorse Publication, Norfolk, 1988, p. 125-142.

2 szó szerinti fordításban: Ő nézni tudja hajnaltól szürkületig / a tó-visszaverte napvilágot / A sárga méheket a virágzó borostyánon.

3 szó szerinti fordításban: Nekem a legegyszerűbb virág, mely nyílik, tud / olyan gondolatokat adni, melyek a könnyeknél mélyebben rejlenek.

SZABÓ GYÖRGY

Tíz mondat az életemről (magyarázatokkal)

1. Dicsőszentmártonban, a bolondok házában születtem, (tudniillik Édesapámnak, mint elmeorvosnak, ott volt a szolgálati lakása).

2. Hároméves koromban kezdtem gagyogni románul is (mert Radnóton, ahol akkoriban laktunk, nem volt magyarnyelvű óvoda).

3. Első elemistaként soha ceruzát, tollat nem fogtam a kezembe (mert palatáblára irtunk palavesszővel, a húszas években ugyanis a falusi iskolákba még nem hatolt be a "modern" technika).

4. A középiskola négy alsó osztályát a marosvásárhelyi római katolikus főgimnáziumban jártam és karszámomon ez állott: L R C 4 (ami annak a rövidítése, hogy "Liceul Romano Catolic", a diákhumor viszont másként értelmezte: "Londoni Rabló Cigányok, Loptatok Réce Cubákat").

5. A középiskolát szintén Vásárhelyt, a református kollégiumban fejeztem be, s karszámomon ez volt: CR RK 365 (ami azt jelentette, hogy "Colegiul Reformat — Református Kollégium", de a diákhumor itt is másként oldotta fel a rövidítést: "Cipó Rágó Rongyos Kölyök").

6. Két király egyetemére jártam Kolozsvárt (mert az I. évet a Ferdinand, a II-IV. évet a Ferenc József Tudományegyetemen végeztem).

7. A szovjet "paradicsomot" nem Szolzenyicin műveiből ismertem meg, hanem személyes tapasztalatokból (mert 1944 őszén engem is deportáltak, s kb. egy esztendő múlva csontig lesóványodva tértem vissza).

8. Mint tanár a marosvásárhelyi római katolikus főgimnáziumban, igazgatóm — volt tanárom — buzdítására beléptem a Szociáldemokrata Pártba (mert nem tudhattam, hogy a Román Kommunista Párt nemsokára felfalja testvérét).

9. Szerencsés számom a 13 (mert 13-án ismertem meg későbbi Feleségemet, 13-án kértem meg a kezét és 13-án volt az esküvőnk).

10. Annyi megpróbáltatás után, túl a hetedik X-en sem vesztettem el a reményemet, hogy jönni fog egy jobb kor, ha mi nem is érjük meg (mert igaza van Madáchnak: "Ember küzdj, és bízva bízzál!").

Apai nagybátyáim

András bátyám tiszt volt, és tizenötötől a cárnak hosszú éveken át ette a rabkenyerét.

Immár ezredes úrként várt rá új hadifogság: negyvenöt tavaszán francia földre került.

Öccsét, Bélát balfüle tájt a muszka golyóbis fejbe találta, de még élt néhány évtizedig: francia földön esett el, ott, távol van a hantja, sírján nyíl-e virág? Tudja a mennybeli Úr.

Miklós bátyám "csak" civil-ember volt e világban, kis patikája virult, adta a gyógyszereket.

Mégis, a Sors keze őt is elérte, mert az anyósa gázkamrába jutott, — jaj, szomorú ez a kor! János, a legkisebb báty, mérnök volt a javából, csendes, elveitől el sose tántoruló.

Ez lett veszte szegénynek az elnyomatás idejében: jól ismerte belül Rákosi börtöneit.

Mind budapesti lakos volt, ott szolgálta hazáját, ám az apámnak e föld végleges otthona lett.

KÓDEX —

Kluj és társai

A Trianon óta idegen fennhatóság alatt élő magyarok hátrányos megkülönböztetésének egyik legsokatmondóbb példája, hogy jöhet bármilyen tanügyi törvény, a földrajzot nem lehet magyarul tanítani. Nem véletlenül. Akkor ugyanis világosan kiderülne, hogy a városoknak, falvaknak, folyóknak, hegyeknek évezredes magyar elnevezésük van. És a magyar név — magyar múlt. Aligha nevezhették el az "őshonos" románok Csík-szeredát, Sepsiszentgyörgyöt, az Aranyos-patakot és társaikat. De ha lépten-nyomon — földrajzórán, újságban, útjelző táblákon, tévében — Miercurea Ciucot mondunk, előbb-utóbb — hiszik ők — a magyarok is így emlegetik majd, s ezzel végleg lemondanak az adott területről. (Példaként említhetem öcsém soproni menyasszonyát, aki Kismartont már csak Eisenstadtnak hívja, és őszintén csodálkozott, hogy miért kismartonozunk.) (...)

Valemelyik nap a Nyugati pályaudvarról utaztam, s hallom, hogy a hangosbemondó ismerteti a Claudiapolis (helyesen Claudiopolisnak kéne hívni, de ez már apróság) nemzetközi gyorsvonat állomásait. A magnóra vett, kellemes férfihang sorolja, hol áll meg a szerelvény. Addig rendben is volna, hogy Szolnok, Püspökladány, Biharkeresztes, de aztán ilyenek következnek: Oradea, Kluj (sic!) — Napoca, egészen Tîrgu Muresig. Mondhatni, hogy a nemzetközi tájékoztatás megköveteli az állomások "hivatalos" nevének közlését, de ha a derék román utas (vajon hány lehetett a Nyugatiban?) kihallja is a magyarul elhangzó szövegből a kérdéses település nevét (ő az írott Cluj formát Kluzsna ejti, a Klujról aligha ugrik be neki kincses Kolozsvár neve), a lényeget akkor sem érti: melyik vágányról megy a vonat, mikor indul, hol van csatlakozása, kell-e rá helyjegy stb.

A MÁV jobban tenné, ha a nagy európai odafigyelésben inkább az információs irodába ültetne angolul tudó munkatársat. Ráadásul a Marosvásárhelyre igyekező pesti polgár nem biztos, hogy tudja, neki Tîrgu Muresig kell mennie. Még az is jobb lenne, ha a tudnivalókat bemondanák románul vagy angolul; de a magyar szövegből mindenféleképpen idegen testként meredezik az Oradea és a Razboieni.

Így, ebben a formában nem több gesztusnál. De nem a románoknak, hanem — az erdélyi magyaroknak: kushadjanak, lapítanak; a megmaradt Magyarországra lemondott róluk. Nekünk már nincsen Kolozsvár, csak Cluj-Napoca. Itt megtudhatná szegény Dsida Jenő, hogy Nagycsütörtök című versének témája nem a székelykocsárdi vasútállomáson, hanem Razboieniben született. (...)

De sajnos, a Nyugati nincs egyedül. Jelent meg olyan történelmi összefoglalás az átkosban, amelyben ugyanazon a térképen Párizst, Milánót, Velencét, Bécsét, Prágát, Bukarestet írtak, de mellettük Clujt, Timisoarát, Bratislavát és Brasovot. Mekkora nemzetietlenség kellett ahhoz, hogy a Csehszlovákia-térképen szereplő fővárost Praha helyett magyarosan, Prágának írják, de Pozsonyt Bratislavának tüntessék fel?

Vajon a Nyugatiban a kellemes férfihang Párit, Veneziát, Wient, Leipzigit mond-e?

Mások bezzeg nem szívbjajosak! Láttam egyszer egy német adón valami kupameccset, amelyen a milánói Internazionale játszott. Halvány közük van ugyan a németeknek — és néhány évtized erejéig az osztrákoknak is — Milánóhoz, de a kapcsolat nem mérhető Magyarországra és a mindig is a Szent Koronához tartozott Kolozsvár viszonyához. Ennek ellenére a német csatorna nemes egyszerűséggel csak Mailandot írt ki. Halvány utalás sem volt rá, hogy olasz csapatról van szó.

Szerencsére kigördült velem az állomásról a Felvidékre tartó Rastislav nemzetközi vonat, s egy másik megállóban a — nem előre felvett, kissé érces, kevésbé behízelgő — női bemondó útirányként már Párkányt és Pozsonyt jelölte meg. S lássanak csodát; nem tört ki a háború, nem intéztek szlovák jegyzéket a budapesti kormányhoz, nem kellett elmenekülniük a felvidéki magyaroknak, a NATO sem bombázta — mostanáig — az adott települést! Hát mégis lehet?

UNGVÁRY ZSOLT Átalveto, 1999. szeptember

— INDEX

CSODÁLATOS 20. SZÁZAD A ZENÉBEN 17. Prokofjev — a klasszikus!

Kétféle Prokofjev lenne? A barbár és a klasszikus?!

A nagy 1880-as nemzedéket egy igen érdekes, színes egyéniségekből verbuválódott alkotócsoporthoz tartozott. A múlt század kilencvenes éveiben születtek. A sort Prokofjev nyitja meg, 1891-es születési dátumával. Őt követi 1892-ben Honegger és Milhaud, majd 95-ben Hindemith és Carl Orff. A sort Malipiero, Dallapiccola, Poulenc, Auric, Gershwin zárja. Persze van még néhány jelentős név, mint például a sorból majdnem kiugró Krennek — 1900-beli születési évével. Ez amolyan Schuberti nemzedék, csak 100 évvel később. A nagy fák árnyékában nőttek fel, a nagy modellek nyomták rá bélyegüket alkotásaikra. Nagy és rendkívüli érdemük, hogy mégis ki tudták bontani egyéniségüket. És nemcsak kibontották, de néhány erőteljes ecsetvonással át is alakították koruk zenéjét. Hatásuk, akárcsak a nagy nyolcvanasoké, máig érezteti erejét, színét, fényét. Prokofjev neoklasszicizmusa megelőzi a Stravinskyét és mint a kilencvenes éveink belső neo-neoklasszicizmus számára is. Az 1917-ben keletkezett *Klasszikus szimfónia címével* sugallta az új irányzatot, az új zenei korszakot. Prokofjev zsenialitása, bátorsága, jóindulatúsága, humora kellett ahhoz, hogy ez az új GONDOLAT megszülethesse és jogot vívjon ki magának a világ zenéjében. És ezt milyen könnyedséggel tette papírra! Nemcsak kottában, de emlékeztéseinek szöveggörnyezetében is. Íme egy kis idézet: "... 1917 nyarát teljes magányban töltöttem Pétervár mellett; Kantot olvastam és sokat dolgoztam. Zongorát szándékosan nem vittem magammal falura, mert meg akartam próbálni, hogy hangszer nélkül dolgozzam. Addig rendszeresen zongora mellett komponáltam, de meg kellett állapítanom, hogy a zongora nélkül komponált tematikus anyag gyakran magasabb minőségű. A zongorára átvéve első pillanatban különösnek tűnik, de többszöri átjátszás után kiderül, hogy csak így, s nem másként kellett megcsinálni. Azzal a gondolattal foglalkoztam, hogy egész szimfonikus művet írok zongora nélkül.

Egy ilyen műben a zenekari hangszíneknek is világosabbnak és tisztábbnak kellene lenniök. Így született meg egy

Haydn-stílusban készülő szimfónia terve, mert Haydn technikája a Cserepnyin osztályában végzett munkáim idején világossá vált előttem, s ilyen meghitt viszonyok közepette könnyebb volt zongora nélkül a merész vállalkozásba belefogni. Úgy gondoltam, hogy ha Haydn ma élne, megtartotta volna a saját komponálásmódját, és ugyanakkor az újból is átvett volna valamit. Ilyen szimfóniát akartam tehát komponálni: szimfóniát klasszikus stílusban. Amikor reális alakot kezdett öltetni, *Klasszikus szimfóniának* neveztem el: egyrészt, mert ez így egyszerűbb volt, másrészt elbizakodottságból, hogy a fafejűeket bosszantsam, s abban a csendes reményben, hogy végül még nyerek is vele, ha a szimfónia az idők során mégis klasszikusnak bizonyulna." Eddig a csodálatos prokofjevi gondolatmenet. Zeneszerző szakos diákjaimnak receptként szoktam megadni ezt az idézetet. Nincs ennél nagyszerűbb leírása a 20-as évek korszakalkotó zenei gondolatváltásának. És egyben önarkepe is Prokofjevnek, aligha lehetne személyiségét, zenéjét szebben, jobban, lényegesen felmutatóbban jellemezni. EZ VOLT Ő! Az, hogy egy sor másféle koncepciójú művet is komponált, a korszak nemzedékének kettős arculatát tükrözi: egyfelől a nagy nyolcvanasok *barbaro* stílusához tapadtak, másfelől járták a neostílusok útját. Prokofjev drámai kantátái, szimfóniái inkább az előbbi utat követik — valahogy el is tűntek a hangversenyéletből, vagy talán be se kerültek igazán? A "klasszikus út" kimagasló remekei viszont elárasztják a hangversenytermeket. Elsősorban a *Klasszikus szimfónia* népszerűsége vetekedik a *Bolero*, a *Carmina burana*, vagy éppen a *Sacre* hatalmas játszottságával. De a *Péter és a farkas*, vagy a *Romeó és Júlia* balett és a belőle készült szvit is könnyűszerrel zárkoznak fel az előbbi művek népszerűség-listájára. Operái közül a *Három narancs szerelmét* emlegetjük a leggyakrabban a belőle kivont pompázatos harsogású induló újrachallgatásakor. Kamarazenéjéből a sokat játszott, Dávid Ojsztrhhal közösen hegedű-zongorára is átiratott *Fuvolaszonátája* hangzik fel a leggyakrabban. Skordaturás (elhangelő) modulációs technikája annyira jellemző rá, mintha névjegye volna, ezért van, hogy zenéjét néhány ütem után bárki azonnal felismeri. Valóban KLASSZIKUS LETT!

TERÉNYI EDE

HOL-

A *Látó* októberi számában verset olvashatunk Fekete Vincétől, Molnár Vilmostól, Kinde Annamariától, Nagy Attilától, Bogdán Lászlótól, Czeglő Zoltántól és Jánosházy Györgytől. Prózaírást közöl Panek Zoltán (A párhuzamosok nemcsak a végtelenben), Mircea Cărtărescu (Lepkecsont — Csiki László fordítása), Szakács István Péter (Kyrie eleison), Pomogáts Béla (Norvégiában). A lapból külön kiemelendő Tófalvi Zoltán göteborgi beszélgetése Tóth Ilonával és Tóth Károly Antallal. A Dokumentumban Kemény János naplójegyzetei, Dan Culcer Nemess László könyvéről írt bemutatója, valamint Domokos Géza levele Dan Culcherhoz. A *Kis lírai antológiában* Kovács András Ferenc előszavazza Radnóti Miklós néhány versét. Szemle: Balla Bálint és Bölöni Domokos recenziói. A szám képzőművésze Muhi Sándor.

A *Korunk* szeptemberi, cigány számának szerzői: Ken Smith (Sándor, a költő — Szántai János fordítása), Vasile Ionescu (Roma emancipáció, avagy szellemboncolás — Nagy Enikő fordítása), Barát György (Képzeltbeli utazás), Polgár Julianna (Kilencvenhatodik hálának), Incze Éva (A másság artikulációja), Marian Preda (Mihail Kogălniceanu — etnikai konfliktus vagy beilleszkedési gondok — Mihály Krisztina fordítása), Haller István (Hadró — hat év után), Mihály Krisztina (Internetes olvasónapló), Lumina Mihai Cioaba (Az éjszaka gyermekei; Nem írtam volna; Csóknyi szerelmet — Balogh József fordításai), Horváth Anikó (Idegenkép az 1989 után készült román filmekben). A

Tollban Szabó Géza, Vadász Levente és Tomkiss Tamás írásai, a *Téka*ban Balázs Imre József, Szántai János és Orbán Mária recenziói.

A szegedi Mozaik Oktatási Stúdió Könyvkiadó baráti találkozó keretében mutatta be az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendezésében Deák Ferenc *Betű és rajz* című könyvének a *Frankfurti Könyvtárra* megjelent új kiadását.

A *Szekelyföld* című folyóirat idei nívódíjait Bogdán László, Vincze Gábor és Gazda József kapta.

A *Szekelyföld* 10. számának költői: Kovács András Ferenc, Lászlóffy Aladár, Gál Attila, Pintér D. István és J. Szondy György. Prózaírást jegyez Lászlóffy Csaba, Hertza Mikola, Kudelász Nóbel. Az *Academica Transylvanica*-ban Jámor Gyula beszélget Kovács Géza aradi történésszel.

A kolozsvári *Apostrof* 10. számában olvashatjuk egyebek mellett Horváth Andor *Prezent și istorie. Portret François Fejtő* című tanulmányát.

A *Tiszatáj* novemberi számában verset olvashatunk egyebek mellett Bogdán Lászlótól és Domokos Johannától; prózaírást közöl Orbán János Dénes, Fried István pedig a költő-prózaíró verseit elemzi (Kinek a nyelve lila nyakkendőre vált).

Az idén mások mellett Bogdán Lászlót is *Déry Tibor-díjjal* tüntették ki.

A bécsi Bornemisza Társaság és a helyi magyar szervezetek rendezésében irodalmi estet tartottak október 15-én Salzburgban, 16-án Linzben és 17-én Welsben.

Sütő András a párizsi magyar intézet meghívására francia nyelvű könyve megjelenése alkalmából Franciaországba látogatott, miután bécsi, gráci, és frankfurti irodalmi eszéken szerepelt.

A *Forrás* 99/11. számában többek közt Kovács András Ferenc és Lászlóffy Aladár közöl verset.

Nagyenyedén kínai és japán előadók részvételével novemberben a magyar őstörténet-kutatás témájával értekezletet tartottak.

Budapesten elhunyt Parancs János költő, a Magyar Műhely egykori alagutigárdájának tagja.

Az Europadia Hungarica keretében Kányádi Sándor Belgiumban lépett fel.

November elején került sor a Bethlen Gábor díjak és Márton Áron plakettek átadására. Az idei kitüntetettek közt szerepelt főtisztelendő Tamplai József váradai püspök is.

Sipos Gábor egyetemi tanár, az EREK levéltárosa *Az erdélyi nyomdászat a 16. században* című előadására került sor, 1999. november 11-én.

A marosvásárhelyi *Vatra* című irodalmi folyóirat 99/8. számát a magyar irodalomnak szentelte; számos hazai és magyarországi író, kritikus szerepel sikerült fordításban a szám oldalain.

-MI

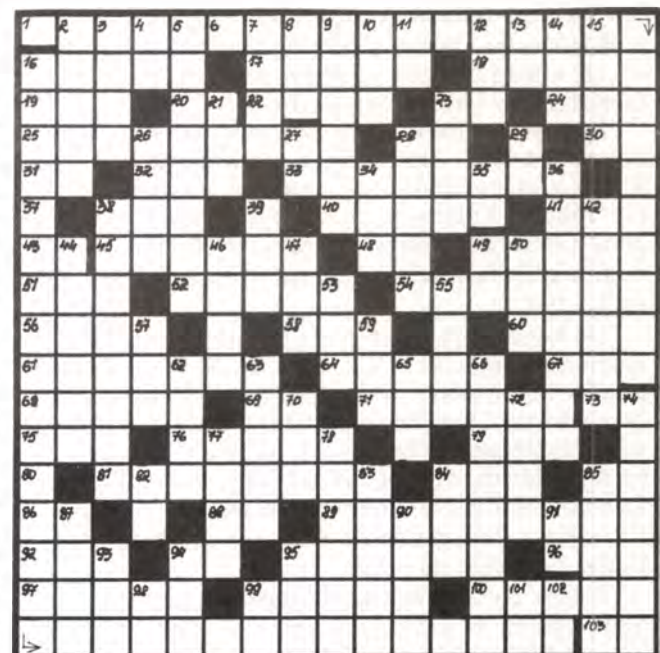
A színházról

Rejtvenyünkben Alexandre Dumas-fils gondolatát idézzük a vízszintes 1., függőleges 16. és vízszintes 25. sorokban.

VÍZSZINTES: 16. Bibliai férfinév. 17. Magyarországi város. 18. Szórványtelepülés. 19. Oxigén és bizmut vegyjele. 20. Kérdőnévmás. 22. Hiteget. 23. Szibériai folyam. 24. Kávésűrítmény. 28. Azonos mássalhangzók. 30. Kétjegyű mássalhangzó. 31. Spanyol és svéd kocsik nemzetközi betűjele. 32. Egy, németül (hímnem). 33. Nem egyedül él. 37. Ötszáz római számmal. 38. FSS. 40. Piruló iker-szava. 41. Szerbiához tartozik. 43. Dísz. 45. Matematikai alpművelet. 48. Ameríci-um. 49. Attila névváltozata. 51. ...-ix, vörösfenyő. 52. Elektromos töltésű elemi részecskék. 54. Perbe fog. 56. Angliai város. 58. Irodalmi baromfi is van ilyen. 60. Két kisfalu is viseli ezt a nevet Székelykeresztúr közelében. 61. Az... menyasszony, Smetana-opera. 64. Túl, át, keresztül, latinul eredeti szóval. 67. Elemi rész! 68. Oromzat, német eredetű szóval. 69. Igekö-tő. 71. Nem sietne távozni. 73. Alá. 75. Lefejezett férfi! 76. Vándorló életmódot folytató. 79. EYM. 80. Kötőszó. 81. Ijedség. 84. Kis Aranka. 85. Kicsinyítő képző. 86. ZI. 88. Idős, röviden. 89. Megfagy. 92. Kén és magnézium vegyjele. 94. Kötőszóvet. 95. Kezéből kiesik. 96. Angol világos sör. 97. Alkalmas a szüretelésre. 99. Nagy magyar zeneszerző. 100. Vitázik, bizonygat. 103. Személyes névmás.

FÜGGŐLEGES: 2. Nagyvárad Köröse. 3. Petrozsény folyója. 4. Kötőszó. 5. Kételkedik benne (két szó). 6. Hidrogén. 7. El-lenséges, gyűlölködő indulatú. 8. Izomzat része. 9. Grandiózus. 10. Fellök! 11. YG. 12. Neamț megyei és bukaresti kocsik betűjele. 13. Kassák Lajos lapja volt. 14. Ausztriai folyó. 15. Ágakat vagdos. 21. Egy a vízszintes 52-ből. 23. Víztartalmú szilíciumoxid. 26. Titokban figyelj. 27. Zágoni Cecília. 28. Ólom, románul. 29. Olaszországi folyó. 34. Mátka. 35. Szolmizációs hang. 36. Barta Lajos színműve. 38. Móríc Zsigmond-regény. 39. Ó-görög pásztortesten. 42. Táplálék. 44. Porcelán-alapanyag. 46. Taszított. 47. Gléda. 49. EP. 50. Tellúr és kálium vegyjele. 53. Házi víztároló. 55. Salamon..., a Gyönyörű sors költője. 57. Hangtalanul kódoló. 59. Három, oroszul. 62. Román népi labdajáték. 63. Harcba lendül. 65. Nagy magyar szimbolista költő. 66. Focista öltözet. 70. Konyhai edény. 72. Faféleség. 74. Istenek..., Herbert George Wells regénye. 77. Germán istenség. 78. Becézett fiúnév. 82. Dublini. 83. Távozhat. 84. Dal betűi. 85. ...királynője, Jókai Mór regénye. 87. Madách..., Az ember tragédiája írója. 90. Mértani test. 91. Ezen a napon. 93. Fagy, románul. 94. Csigaféleség, fordítva. 95. Krízis kezdete. 98. Gyökér. 99. Latin kötőszó. 100. Fonetikus mássalhangzó. 101. Igekö-tő. 102. Vajda Géza.

K. KOVÁCS ANDRÁS

A *HELIKON* 22. számában közölt, Günter Grass 1999 Nobel-díjasa című rejtvenyünk megfejtése: A plebejusok a felkelést próbálják, Helyileg (érzéstelenítve), (Még tíz perc) Buffalóig, Macska és egér, Árvíz, Bácsi bácsi, A szeltyúk előnye, A gonosz szakácsok, Bádógdob, Kikérdezve, Sínháromszög, A hal.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÓCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószerkesztő
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtógépes türelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Mészárosi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A *HELIKON* alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288